

SAIGA NEWS

Ақбөкенді сақтау Альянсының бюллетені

Ақбөкеннің экологиясы мен қорғау мәселелері жөнінде
мәліметтер алмасу үшін 6 тілде шығады

Моңғол популяциясының ұрғашы ақбөкені © Б. Бувейбатардікі

Қолдауларымен
шығады:

Мазмұны

Арнаулы тақырып

Анна Луцкекина, Елена Быкова, Наталья Шивалдова Ресей мен көршілес елдердің қорғалатын территориялар системаларына 100 жыл

Жаңалықтар

Энхтувшин Шилегдамба Ақбөкендердің моңғол популяцияларында PPR-тың тұтануына жауап ретінде WCS-тың әрекеттері

Буяна Чимеддорж Моңғол малшылары ақбөкенге күшті жек көрініштілекпен қарайды

Муниб Ханьяри Сага о сайгаке: монгольское издание

Юрий Грачев 2017 ж. Қазақстанда ақбөкендерге самолетпен санақ жүргізу қорытындылары

Салемгареев Альберт, Цутер Штеффен 2016-2017 жж. Бетпақдала және орал популяциялары төлдейтін жерлерде мониторинг жүргізудің нәтижелері

Жарболова Данара және Суттибаев Мухит Қазақстанда ақпараттық кампания ақбөкен мүйіздерімен сауда жүргізуге қарсы

Кривошеева Алёна Қызметші иттер жануарлар дүниесі объектілерімен заңсыз сауда жүргізушілерді ұстау қызметінде

Кривошеева Алёна Қазақстанда ақбөкеннің Үстірт популяциясын зерттеу және сақтаумен айналысатын арнаулы группа ұйымдастырылды

Арылов Юрий және Кузьмичева Кристина Ақбөкен күні-2017

Баспасөздерден

Мақалалар

Б. Чимеддорж, Б. Бувейбатар Ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың чумадан жаппай қырылуы кезінің нәтижелері - ақбөкеннің моңғол популяциясына әсеріне талдау жасау

Ричард Кок Ақбөкендерде ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың чумасы

Шаопэн Цу және басқалар. Қытайда ақбөкен тарихы, жойылуы және қайта жерсіндірудің келешегі

Владимир Терентьев, Марк Пестов Атырау облысында (Қазақстан) ақбөкеннің Еділ-Жайық популяциясының шағын территориялық группировкасын сақтау тәжірибесі

Ирина Новак Ақбөкен популяциясын қалпына келтіруде халықаралық институттардың ролі

Кирсти Симкин Өзгеру Теориясын тексеру - Өзбекстанда ақбөкенді сақтау альянсы жұмысында табиғатты қорғау әрекеттерін бағалау әдістемесі

Жаңа жарияланған жұмыстар

Ақбөкенді сақтау – олардың өмірлік ісі

Буяна Чимеддорж, Моңғолия

Редакция алқасы. Ұлыбритания: проф. Э.Дж. Милнер-Гулланд [редактор-консультант], Империял колледж Лондон (e.j.milner-gulland@imperial.ac.uk); Қазақстан: Ю. Грачев, проф. А. Бекенов, Зоология институты (teriology@mail.ru), А. Кривошеева, АСБК (alyona.krivosheeva@acbk.kz); Қытай: Гуйхон Джан (guihongzhang@foxmail.com), Куйлонгский білім беру тренинг-центр & проф. Чжиган Цзян (zhigangjiang@vip.sina.com), Зоология институты АН ҚНР; Моңғолия: Б. Лхагвасурен (lkhagvazeer@gmail.com) және Б. Чимеддорж (chimeddorj@wwf.mn), WWF-Моңғолия; Ресей: А. Луцкекина, Экология және эволюция проблемасы институты (saigak@hotmail.com) және Ю. Арылов, Қалмақия Республикасы жабайы жануарлар орталығы (saiga-center@mail.ru); Өзбекстан: Е. Быкова [жауапты редактор] және А. Есипов, өсімдіктер мен жануарлар дүниесінің генофонд институты (esipov@xnet.uz), дизайн А. Ганиева, (alfiya_71@mail.ru).

Бұл басылымды онлайннан www.saiga-conservation.com, <http://saigak.biodiversity.ru/publications.html> алуға болады немесе сұраныш бойынша басылған данасын ағылшын, қазақ, қытай, моңғол, орыс және өзбек тілдерінде редакторлардан алуға болады.

Алты тілдердің бірінде жазылған материалдарыңызды бізге жіберуге болады. Оларды мына адреске esipov@xnet.uz немесе редакторлардың біріне. Бюллетень жылына екі рет шығады. Авторлар үшін ағылшын және орыс тілдеріндегі ережені www.saiga-conservation.com табуға болады немесе сұранышпен редакторлардан алуға болады. Егерде сіздерде сұрақтар туса, өз елдеріңіздегі Saiga News редакторымен немесе жауапты редактор Елена Быковамен (esipov@xnet.uz) байланысыңыздар.

Арнаулы тақырып

Ресей мен көршілес елдерде қорғалатын территориялар системаларына 100 жыл

Бұдан 100 жыл бұрын, барлық экономикалық және саяси қиындықтарға қарамастан, Бурятия Республикасында Байқал көлінің жағасында Ресей империясы территориясында алғашқы Баргузин қорығын ұйымдастыру туралы шешім бекітілген болатын – бұлғын популяциясын қалпына келтіру үшін. Бұл маңызды оқиға Ресей территориясында ғылымға негізделген біріңғай мемлекеттік ерекше қорғалатын табиғи территориялар системаларын ұйымдастырудың алғашқы ұйтқысы болды, 1922 ж. СССР ұйымдастырылғаннан кейін және оған кіретін, ыдырағанға дейін, барлық республикалар енген..

Бүгінде бұрынғы Совет Одағының әрбір республикасының өздерінің заңдары және өздерінің ерекше қорғалатын табиғи территориялар системасы бар, бірақ, бұл системаның негіздерін, абиғаттық қорғаудың территориялық формасы, ұғымдарымен қоса, XIX-ғасырдың аяғы мен XX – ғасырдың басында атақты орыс/советтік жаратылыс тану ғылымның ғалымдары қалаған еді: И.П. Бородин, Г.Ф. Морозов, Г.А. Кожевников, В.П. Семенов-Тянь-Шанский, А.Н. Формозов және басқалар. Биологиялық алуантүрлілік Коевенция төңірегінде қорғалатын территориялар табиғатты in situ сақтаудың негізгі элементтері болып табылады, бұл экосистема мен табиғи мекендейтін қорыстарды сақтау екендігі белгілі, сонымен бірге тіршілікке бейім түрлерді табиғи мекендейтін жерлерінде қолдап, қалпына келтіру болып табылады. 1990 жылдардың басына қарай СССР-де ерекше қорғалатын территориялар (ООПТ) құрамында шамамен 200 қорықтар, 23 ұлттық парктар, 3000-нан аса қорықшалар болды.

Бұл система басқа елдерде қолданып жүргендерден өзгерірек, қорықта территорияларды пайдалану үшін жабық, мүмкін болғанша, табиғатты оның алғашқы қалпында сақтау. Қорықтардың негізгі міндеті – ғылыми зерттеулер жүргізу. Қорықшаларда шаруашылық қызметінің бірқатар түрлерін жүргізуге болады, бірақ олар қорғаудың кейбір режимін сақтайды, сол арқылы, мысалы, қоныс аударатын түрлердің (ақбөкендердің) маусымдық қорғауын қамтамасыз етеді. Бұған қарамастан, бұрынғы СССР-дың тәуелсіз елдері өздерінің ерекше қорғалатын территорияларын ауыстырды және өздерінің заңдарын кеңейтті, негізгі философия бұрынғыша көп жағдайда ООПТ системасының негізін қалаушылардың пікірлерімен сәйкес келеді.

ТМД елдерінде ақбөкенді территориялық қорғау жағдайына шолу

ҚАЗАҚСТАН

Қазақстан Республикасында республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи территориялар саны 113, бірақ ақбөкендер бұл территориялардың бесеуінде ғана қорғалады:

Ырғыз-Торғай мемлекеттік табиғи резерваты (сурет 1-1), көлемі 764 мың га, 2007 ж. Ырғыз ауданының территориясында табиғи комплекстерді сақтау мен қалпына келтіру, ақбөкеннің бетпақдала популяциясының – қоныс аудару жолдары мен маусымдық мекендейтін жерлерін қорғау мақсатында, сондай-ақ Ырғыз-Торғай көлдер системасында батпақты - су көздерін, жалпы су системасын сақтау мақсатанда ұйымдастырылған болатын.

Мемлекеттік табиғи резерват «Алтын-Дала» (сур. 1-2) жер көлемі 490 мың гектар шамасында, 2012 ж. Орталық Қазақстанның уникальды дала – экосистемасын сақтау мақсатанда ұйымдастырылды. Резерват тұйықталған Торғай жән Ұлы-Жыланшық озендерінің алқабында орналасқан, ол негізгі ақбөкен төлдейтін жерлерді, қыстайтын жерлерге топтасу және ақбөкеннің бетпақдала популяциясының қоныс аудару жолы болып табылады.

Резерваттың шекарвсына негізгі құстар мекендейтін территория болып табылатын тұщы сулы уникальды Сарықопа көлдер системасы да енеді.

Қорғалжын мемлекеттік табиғи қорығы (сур. 1-3), жалпы жер көлемі 543 мың га, 1968 ж. ұйымдастырған, Қазақстанның

Арнаулы тақырып (кеңейтім)

далалық зонасының орталық бөлігінде орналасқан.

Онда оның негізгі территориясын Қорғалжын және Теңіз көлдерінің батпақ сулы қоныстары алып жатыр. 2008 жылы Теңіз көлінің батыс жағында орналасқан 260 мың га далалық жері қорық территориясына қосқан еді. Сол арқылы бұл ООПТ негізгі міндеттерінің бірі – ақбөкенді сақтауды қамтамасыз ету, әсіресе, дәстүлі бетпақдала популяциясының төлдейтін қоныстарын сақтау болып табылады.

Наурзым мемлекеттік табиғи қорығы (сур. 1-4), 1966 ж. шамамен 191 мың га жерде Торғай үстіртінің еуроазиялық даласының орталық поясында орналасқан. Негізгі міндеті – табиғи жағдайда солтүстік Қазақстанның дала зонасына осы жерге тән, сирек және уникальды табиғат комплекстерін, жануарлар мен өсімдіктерін дүниесін сақтау, олардың мониторингі және зерттеу. Бұл территорияда ақбөкен мамыр айынан қыркүйекке дейін болады.

Барсакельмес мемлекеттік қорығы (сур. 1-5), 1939 ж. Ұйымдастырылған, жер көлемі - 17 мың га. 2016 ж өзгерістен кейін Барсакельмес биосфералық

қорығы, жер көлемі . 407,132 мың гектарға дейін өсті-құрғап қолған территориялар есебінен және Қасқақұлан участкісін қосу есебінен, сондай-ақ үлкен буферлық өтпелі зона құруына байланысты болды. Бұл Қазақстан мен ТМД елдерінде бірден-бір қорық тіршілігі экстремальды экологиялық жағдайда, Арал теңізі деңгейінің төмендеуіне байланысты. Ең бағалы қорғалатын аңдар: құлан, жейран, әрине, бірінші кезекте – ақбөкендер. Бүгінде ақбөкендер Арал теңізінің шығыс жағалауына қоныс аударуына мүмкіндік алды, өйткені онда тұщы су көзі бар еді.

ТҮРКМЕНИСТАН

Бүгінгі күндері Түркменстан Республикасында 9 қорықтар мен 16 қорықшалар ұйымдастырылған.

Қапланқыр мемлекеттік табиғи қорық (сур. 1-6) - 1979 ж. ұйымдастырылған және қазірде 282 мың га территорияны қорғайды; ол Өзбекстан мен Қазақстанның шекараларынан алыс емес - солтүстік және оңтүстік шөлдердің қилысындағы Оңтүстік Үстіртте орналасқан сазды қыратты Қапланқыр қыратында орналасқан. Қорықтың ерекшелігі - мұнда ақбөкендер тіршілік етеді; бұрын қысы суық жылдары

көрші Өзбекстан территориясынан қоныс аударатын. **Оның құрамына сондай-ақ Сарықамыш** (сур. 1-7) және **Шасенем қорықшалары** (сур. 1-8) енеді. Түркменстан Республикасының 2015 ж. CMS секретариатының берген есебінде соңғы жылдары онда ақбөкендер желтоқсан айынан наурыз айына дейін болады.

ӨЗБЕКСТАН

Соңғы уақытқа дейін Өзбекстанның ерекше қорғалатын табиғи территориялар системасы 9 мемлекеттік қорқтардан, 2 ұлттық парктерден және 9 қорықшалардан тұрады. ООПТ-ның жаңа типі – комплекты ландшафты қорықша «Сайгачий» 2016 ж. Қарақалпақстан Республикасы территориясында көлемі шамамен 848 мың га жерде (сур. 1-9) ұйымдастырылған, өзіаттас қорықшаны қайта ұйымдастыру нәтижесінде. Бұл территория Үстірт қыратында табиғат жағдайы жөнінен ақбөкен мен басқада жануарлардың сирек түрлері мен өсімдіктердің тіршіліктеріне нағыз қолайлы қоныстар болып табылды. Мұнда ақбөкендердің үстірт популяциясының қоныс аударатын және төлдейтін дәстүрлі мекендері орналасқан.

РЕСЕЙ

Ресейде бүгінде 12 мыңнан астам әртүрлі деңгейдегі ООПТ (федеральдықтан муниципальдыққа дейін) ұйымдастырылған және әртүрлі категорияларда (қорықтар, ұлттық жән табиғи парктер, қорықшалар, табиғат ескерткіштері және басқалар). ООПТ-ның федеральдық системасына 103 мемлекеттік табиғи қорықтар, 47 ұлттық парктер, 67 федеральдық қорықшалар енеді. Олардың бір бөлігі ақбөкенді қорғауға арналған.

Мемлекеттік табиғи биосферный қорық «Черные земли» (сур. 1-11) 1990 жылы ұйымдастырылған және оның негізгі участегі «Степной», жер көлемі 100 мың га шамасында, Каспий ойпатындағы Кума және Еділ өзендері арасында орналасқан. Бұл полигон адамдар қызметтері нәтижесінде пайда болған далалық, жартылай шөлеттік

және шөлді ландшафтыларды зерттеуге арналған. Қорықтың символы – ақбөкен. 2009 ж. қорықтың оперативті басқармасына үш федеральдық қорықшалар берілген: **«Меклетинский»** (сур. 1-12), **«Сарпинский»** (сур. 1-13) және **«Харбинский»** (сур. 1-14), әсіресе «Меклетинский», бұл территорияда ақбөкенді қорғауды жақсартуға мүмкіндік берді. Бірақ та, территория басқа екі қорықшаның («Сарпинский» және «Харбинский»), қорықтың негізгі территориясынан солтүстікке қарай алыс орналасқадықтан, қазірде ақбөеннің алысқа қоныс аударуы болмағандықтан өздерінің актуальдықтарын жоғалтты.

Мемлекеттік табиғи қорықша «Степной» (сур. 1-14), қазірде жер көлемі 109 мың га құрайды, 2000 ж. Астрахан облысының Лиманский ауданы территориясында ұйымдастырылған бетегелі боз өскен уникальды далалық табиғи комплексі, бірқатар жануарлардың сирек түрлерін (бірінші кезекте ақбөкенді) және өсімдіктерді сақтау мақсатында жүзеге асқан еді. Қорықша Астрахан облысының Лиманский ауданында мемлекеттік табиғи қорық «Черные земли» территориясынан онша алыс емес жерге орласқан, шынныңда, қорықтың шығыс шекарасын оның территориясына қорық режимін бұзғандардың ену мүмкіндіктерінен қорғайды, сол арқылы ақбөкенді қорғау үшін ООПТ системасын құрады.

Мемлекеттік табиғи қорық «Богдинске-Баскунчакский» (сур. 1-15) 1997 жылы 19 мың га жерде Басқұншақ, көлінің төңірегіндегі әліде нашар бұзылған жартылай шөлейтті қоныстарды сақтау үшін ұйымластырылған – Ресейдегі ақпайтын тұзды ірі көлдердің бірі. Мұнда сондай-ақ Үлкен Богдо тауы қорғалады (т. д. 149,6 м баіктікте), ол Каспий ойпатындағы ең бгик точка болып саналады. Қорық территориясына Қазақстаннан ақбөкеннің Еділ-Орал популяциясынан аңдар енеді. Бұрын Басқұншақ көліне жақын территориялар қоныс аударатын жолдардың бойында болатын және ақбөкендердің мекендейтін

Арнаулы тақырып (кеңейтім)

қоныстары болатын.

Мемлекеттік табиға қорық «Оренбургский» (сур. 1-16) 1989 ж. 40 мың га жерде уникальды дала ландшафттарын сақтау және қалпына келтіру мақсатында ұйымдастырылды. Тек қорықтың бес участогының біреуінің ғана – жер көлемі 7200 га «Ащысай даласына» Қазақстан Республикасы территориясындағы

ақбөкеннің бетпақдала популяциясынан аңдардың енетіндігі байқалады.

Қазақстан жағынан сондай-ақ ақбөкендердің Еділ-Орал популяциясынан Астрахан, Волгоград жән Саратов облыстарының солжағалау аудандарына аңдардың кіретіндігі байқалған, бірақ, айту керек, Ресей жағынан да, сол сияқты Қазақстан жағынан да онда бірде-бір ООПТ жоқ.

Қорықтардағы сабақтар

РЕСЕЙ

Ресей Федерациясы Президенті Владимир Путиннің указына сәйкес, 2017 жыл - ерекше қорғалатын табиғи территориялар жылы деп жарияланған, ол еліміздің барлығында кең аталып өтіп жатыр. Одан басқа, еліміздің барлығында «Бүкілресейлік қорық сабағы» акциясы өтуде. Оны «Қорықтардың экологиялық – ағарту Орталығы» әртүрлі ұйымдардың қолдауымен дайындаған. 45 минутқа созылатын «Қорық сабағы» - бұл әртүрлі жастағы балалар үшін экологиялық білім мектебі, онда олар туған елдің табиғаты туралы және оның көптүрлілігін қорғау мен сақтау туралы мәліметтер беретін система туралы білім алады.

Бұл шараларға қатысудан Ресей ООПТ-сі «сайгачьих» қызметкерлері де қалысқан

Кәсіптік жалпыбілім беретін мектепте «Степной» қорықшасы қызметкерлері өткізген қорық сабағы. <http://www.ifaw.org/russia/urok>

жоқ. Мұғалімдер мен Богдино-Басқыншақ қорығының қызметкерлері «Богдино-Басқыншақ қорығы – Астрахань жерінің байлық көзі» атты класстан тыс шара өткізді, ол әсем презентациямен, өлең айтумен, викториналармен көркемделді. Балалар Богдино-Басқыншақ қорығы – бұл Астрахань жерінде сондай уникальды орын екендігін білді, мұнда анда – санда Қазақстаннан қонақтар – ақбөкендер енеді, сондақтанда бұл жерді келешек ұрпақтар үшін сақтап қалу өте маңызды. Бірқатар қорық сабақтарын «Черные земли» қорығының қызметкерлері де өткізді; қорық территориясына көршілес жатқан поселкалардың мектептерінде викториналар, экологиялық ойындар ойналып, видеофильмдер көрсетілді. Барлық оқушыларға қорықтың символы сувенир ретінде берілді. «Степной» қорықшаның қызметкерлері де жергілікті мектепте қорықтар сабақтарын өткізді; онда жануарлар мен өсімдіктер дүниесінің байлығы, Астрахань облысының бұл

«Черные земли» қорығының қызметкерлері қорықтар сабақтарын Қалмақия Республикасының Черноземель және Яшукуль аудандарындағы мектептерде өткізді. <http://zapovednik-chernyezemli.ru>

нәзік әрі жеңіл жараланатын бұрышын қорғау қорықша қызметкерлеріне оңайға түспейтіндігі туралы жан-жақты айтып берді. Және, әрине, ақбөкен туралы, оларға яғни жастарға туған өлкенің табиғатын сондай қамқорлықпен сақтау ісін жалғастыру міндеттері жүктелетіндігі айтылды. Балалар сондай-ақ ақбөкенді сақтау Альянсының жұмыс істейтінін, оның жұмысы тек Ресей территориясында ғана емес, сонымен бірге түрдің таралған елдердің бәрін де жүріп жатыр. Сабақ шағын викторинамен аяқталды; балалар сұрақтарға жауап берді және дұрыс жауап бергені үшін жануарларды қорғау халықаралық фондысынан (IFAW) сыйлыққа сувенир алды.

ӨЗБЕКСТАН

Ресей коллегалардың инициативасын Өзбекстанда энтузиазммен қабылдады. Өзбекстан және әлемдегі қорықтар территорияларына арналған шараларға Нөкіс қаласынан, Жаслық, Қарақалпақстан және Қырық-қыз поселкаларынан 2 000 астам балалар мен ересектер қатысты. Мұғалімдер

Ботаникадан ашық сабақ, Өзбекстанның қорықтарына арналған © SCA

үшін шақыру сондай салмақты болды, өткені жаңа материалды тек қана меңгеру ғана емес, сонымен бірге ойлану қажет: қалай қызықты, түсінуге оңай жолмен қорғалатын табиғи территориялар туралы мәліметтерді өзінің пәнді тақырыбына енгізе алады.

Бастама Нөкіс қаласында қаланды, онда қорықтар күні алдында балалар бірқатар экологиялық акциялар өткізді және тоғай орманының экосистемасын танысу үшін Төменгіамудария биосферный резерватына барды және оның негізгі мекендеушісі –

Қарақалпақия пселкасындағы қорық сабағы © SCA

бұхар бұғысымен танысты, инспекторлар мен ғылыми қызметкерлердің жұмыстарыменде танысты. Экспедицияға қатысушы балалар өздерінің презентацияларында алған әсерлері жөнінде жолдастарымен бөлісті. Мейірам күні алып шоумен және «Үстірт ақбөкені: өмірге құқылығы» документальды фильмді көрумен аяқталды.

Қорықтардың күнін өткізу эстафетасын Жаслық, Қарақалпақстан және Қырық-Қыз поселкаларының мектептері алды. Жаслық №54 мектепте физкультура сабағында балалар өздеріне қандайда бір сирек жануардың ролін таңдап алды, одан кейін оған көптеген кедіргілерден өтіп барып, өзінің қорығына жетуі керек. Музыка сабағында балалар нағыз ертегіге енді, өзіне қуыршақ спектакліндегі персонаждардың бірінен роль таңдап алулары қажет, зиянды браконерлерді жеңу қажет, сол арқылы ақбөкен лағын құтқару қажет, одан кейін ол өзіне ыңғайлы және қауіпсіз үй-жаңа қорыққа тап болады. Қарақалпақстан поселкасында

Музыка сабағында ойыншықтарды көрсету, қорықтар күніне арналған © SCA

Жаңалықтар

«Мама Сайгак» инициативтік группасының мүшелері Жаслық поселкасындағы балалар бакшасындағы өздерінің кішкентай тәрбиеленушілерімен © SCA

№56 мектепте Дала клубы. «Біз және бейбітшілік» мүшелері дайындаған экотеатр мен флешмоб көрсетілді, соңында мейрам туралы ойлар бізді биледі. Қырық-қыз поселкасында дала клубының лидерлері ақбөкенге арналған спектакль дайындаған, конкурстар мен викториналар болды. Мектеп мейрамына бардық қатысқандар сондай қызығушылықпен Чатқал қорығы туралы фильмді көрді және қорық қызметкерлеріне

өздерінің сұрақтарын қоюға мүмкіндік алды.

Нағыз, анық, әсем сыйлық болып экологтар командасының балалар бақшасына баруы болды, өйткені онда жаңа қызық инициатива – «Ана Сайгак» – «Мама Сайгачиха» дамып келеді. Қазірде творчестволық педагогтар группасының мүшелері кішкентай бүлдіршіндерге жақсы ертегіні сыйлады, онда кішкентай ақбөкендердің құралайлары жақсы балалармен достасып, барлығы бірге браконьерлерді жеңді, қиын жағдайдан аналық сайгакты құтқарды және енді «Сайгачий» қорығында өмірмен қуануда.

Рсей мен Өзбекстанда қорықтар күні аяқталды, қорықтар сабақтары өткізілді. Барлық мектептер бұрынғыдай өздерінің үйреншікті сабақтар режиміне көшті. Бірақ қорықтар шараларына қатысқан әрбір оқушының ойында қоршаған орта табиғатына байланысты жақсы пікірлер қалыптасты деп айтуға болады, сондай-ақ өте нәзік әрі уникальды экосистеманы сақтау ісіне қатысу түйсіктері ойландырған сияқты. Мұндай білім беретін шаралар дәстүрлі өтіп тұрады деп сенеміз.

Анна Луцкекина, Елена Быкова және Наталья Шивалдова

Ақбөкенді сақтау Альянсы, «Экомактаб» эколого-ресурстық Орталық, ebykova67@mail.ru

WCS-тың моңғол ақбөкендерінің арасында PPR-тың лап етуіне жауап ретінде әрекеттері

Энхтувшин Шилегдамба, Жабайы табиғатты сақтау қоғамы(WCS), eshiilegdamba@wcs.org

Батыс Моңғолияда Ұлы Көлдер шұңқырында ақбөкендердің жаппай қырылуына қарсы шаралар жалғасуда. Үкіметтің соңғы есебіне қарағанда, 2016 ж. желтоқсан айынан бастап. Дургун даласы территориясында; Хусин-Гоби және Шаргин-Гоби (провинция Ховш және Гоби-Алтай), Алтай және Қытаймен шекаралас, мұнда 5000 аса жануарлар өлім-жітімге ұшырады. Жаппай қырылудың алдында өткізілген бағалауға байланысты, бұл уникальды тұртармағының саны-шамамен 10000 особтай еді. Қырылудың себебі – үй маладарында таралған вирус болып табылады; ол Peste des Petits Ruminants (PPR) ретінде немесе ұсақ күйіс қайыратын

жануарлар чумасы ретінде белгілі. Моңғолия ақбөкені популяциясын қамтыған бұл ауру бірінші рет ұсақ мүйізді малдарда ақбөкен мекендейтін жерлерде 2016 ж. желтоқсан айында байқалған еді және тез арада жабайы жануарларға да тарады (толығырақ Б. Симеддорж, Б. Бувейбатар және Р. Коктің мақалаларын қараңыз).

WCS-тың шапшаң қимылдайтын группасы, оның құрамына WCS моңғол программасының директоры, доктор Энхтувшин Шилегдамба, биолог WCS, доктор Бувейбатар Баярбатар және Ариунбатар Бархасбатар, доктор Батхуяг Сандаг ветеринария мен жануарларды өсіру Агентствасынан, және вирусолог,

доктор Мунхдурен Шатар мемлекеттік орталық ветеринария лабораториясынаң, дала зерттеулерін жүргізді, FAO/OIE-ның кризисный ситуация басқармасы Орталығының мамандарымен бірлесіп атқарды. Оларға консультацияны доктор Ричард Кок Королевтік ветеринарлық берді колледжден (Лондон) және эпидемиолог Моңғолиядан, доктор Болортуи Пуверсурен. Команда ситуацияны оперативно бағалады, өлген жануарлардан пробылар алынды, жақында ғана өлген ақбөкендерді сойып, ауырған жануарларды жан-жақты зерттеді. Зерттешілер PPR диагнозын бекітті және мәліметтер жинау және аурумен күресудің тез қолданылатын шараларын қабылдау рекомендациясының тізімі жасалды.

WCS ғалымдары эпизоотиямен күресуді жалғастыруда. Бұл бағытта істелген соңғы нақты шаралардың бірі – «Моңғол ақбөкені мен үй жануарларында PPR-дің лап ету проблемасы бойынша халықаралық мәжілісті» ұйымдастыру болып табылады. Мәжіліс төңірегінде Моңғолия Үкіметі үшін жабайы және үй жануарларында бұдан әрі эпизоотияны болдырмаудың арнаулы рекомендациясы жасалды. Мәжілісті экология және туризм министрлігі, тамақ министрлігі, Моңғолияның ауыл шарушылық және жеңіл өнеркәсіп кәсіпорындары 29-31 мамыр айында 2017 ж. өткізді; Моңғолиядағы АҚШ елшілігінің, FAO/OIE, АҚШ Геологиялық службасының (USGS),

«Моңғол ақбөкені мен үй малдарында PPR-дің лап ету проблемасы бойынша Халықаралық мәжіліске» қатысушылар. © WCS Моңғолия

Мемлекеттік орталық ветеринария лабораториясы мен ветеринария лабораториясы ақбөкен ареалының батыс бөлігінің мамандары үшін жабайы жануарлардың патолого-анатомиялық тренингі. © WCS Моңғолия

АҚШ балық және жабайы жануарлар службасының (USFWS) және WCS-тың қолдауымен өтті. Мәжіліс біткеннен кейін Батыс Моңғолиядағы төрт провенцияның және мемлекеттік орталық ветеринария лабораториясының мамандары дала жағдайында өлген жануарларды союдың, оны сипаттап жазудың және союдың нәтижежелерін документтеу және далалық жағдайда алынған пробалардың негізгі лабораториялық анализдерін өткізу үшін жетілік оқу – тренирлік курстан өтті. Курстардан өтуді қаржы жағынан Өзаратүсінісу Тресті (TMU) көмектесті, техникалық инструкторлар ретінде патологанатомдар Бронксск зоопарктің патология бөлімінен Шарлот Холлинггер және Аня Томашевич қатысты.

Морристың жануарлар фондысының (Morris Animal Foundation), ақбөкенді сақтау Альянсының және FAO/OIE-ның қолдауымен WCS Батыс Моңғолияда жабайы тұяқты жануарларға, атап айтқанда, ақбөкендерге, қарақұйрықтарға, сібір ешкісіне және арқарларға санақ жұмысын жүргізуді жоспарлап отыр. Біз сондай-ақ ақбөкендерге ошейниктер кигіземіз және бұл жануарлардан пробалар аламыз, сол арқылы олардың ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың чумасына тұрақтылығын және қарсылық әрекеттерін зерттейміз, аурудың таралу жолын әрі таралу мөлшерін анақтаймыз, вирустың дамуына жол бермейтін әдістерді анықтау мақсатымен және жабайы тұяқты аңдардың вирусты жұқтыруді азайту, мысалы, үй

Жаңалықтар (кеңейтім)

жануарларын вакцинациялау арқылы.

Мүмкін, ақбөкендер PPR вирусымен ұсақ мүйізді малдардан жұқтырған болуы керек. WCS ФАО/МЭБ-пен, экология и туризм министрлігімен, тамақ министрлігімен, ауыл шаруашылығымен жеңіл өнеркәсіппен, WWF және жалпы және эксперимальды биология Институтымен бірлесе отырап, PPR-мен күресу және оны түп-тамырымен жоюдың тиімді стратегиясын дайындау жұмысымен айналысуда, үй малдарымен әрі жабайы жануарлармен жұмыс істеуде, сонымен бірге айтарлықтай және

ұзақмерзімді социально-экономикалық сфераға және биоалуантүрлілікке әсерін болдырмау. Ақбөкенді қорғау мен оның мекендейтін жерлерін сақтау үшін қаржы бөлуді көбейту қажет, сонда ғана айтарлықтай қырылғаннан кейінгі қалған популяцияны қалпына келтіріп, сақтап қалуға болады, сол арқылы бұл уникальды тұртармақты қалпына келтіруге мүмкіндік туады. WCS спонсорлар мен көмекшілерді іздеуді жалғастыра береді – Моңғолияда 2025 жылға қарай ауруды болдырмау жоспарын іске асыру үшін.

Моңғолия малшылары ақбөкенге күшті жек көрініштілікпен қарайды

Буяна Чимедорж, WWF-Моңғолия chimeddorj@wwf.mn

Мыңдаган моңғол ақбөкендері ұсақ күйіс қайыратын жануарларда чуманың лап етуі нәтижесінде өлімге ұшырады, тек 4961 бас қана тірі қалды. Аурудың аздап болса да бәсеңдегеніне қарамастан, ақбөкендер арасында қырылу деңгейі төмендеу керек деп ойласақ, қалай пайда болды жаңа проблема – жергілікт малшылар жағынан жануарға тұрақты күшті жек көрініштілікпен қарау туды. Бейшара ақбөкендер, бұрын оларды үй малдары үшін азық қорының жетіспеуіне кінәлі деп ойласа, енді қауіпті инфекциялық аурудың таралуына себепші болды деп ойлайды. Малшылар енді ақбөкендерден қауіптенетін болды. Ауру жұқтырған жабайы жануарлар үй малдарында зақымдауы мүмкін. Көптеген малшылар бұл антилопаға көргісі келмейтін ниетпен қарайды, өйткені, олардың біреуінің сөзіне қарағанда, жойылып кету қаупінде тұрған эндемикалық тұртармағы болсада, малшылар үшін ешқандай

бағасы жоқ. Оны қорғаудың қажеті шамалы. Керісінше, ақбөкендер онсызда шектеулі жайылым ресурстарын құртып жатыр, ол қазірде біздің малдарға ауру жұқтыруы мүмкін. Біз ақбөкенді сүйе алмаймыз немесе оны тіршілік етуіне ризашылдығымызды білдіруімізде қиын.

Егерде бұрын регионда адамдар мен жабайы жануарлар арасындағы келіспеушілік негізінен барыспен байланысты болатын, оны үй малдарына шабуыл жасағаны үшін халық жақсы көрген емес, ал қазір біз тағы да оның бірінің пайда болғанын көреміз-малшылар мен ақбөкендердің қақтығыстары. Бұл конфликтіні шешу үшін жануарларды жергілікті тұрғындардан қорғаудың жаңа стратегиясын дайындау қажет, сондай-ақ жана контактыны орнату қажет және мақсатты аудитория үшін жаңа өзара әрекеттер инструменттерін құру керек.

Ақбөкен туралы қисса: моңғол баспасы

Муниб Ханьяри, Бристольский университет, munib@ncf-india.org

Гоби – бұл шөлейтті жер, ол әуелі қонақтарды қабылдауға қолайсыз жер сияқты болып көрінді Бірақ әуелі біз коллегалар бірге және жергілікті инспекторлармен, ақбөкен төлдейтін жерлерде мониторинг жүргізген Шаргин-Гоби провинциясында лагерде отырдық.

Батыс Моңғолияда және құстардың ән салғанын тыңдадық, және жерде кесіртенің қимылдарын бақыладық, маған ой келеді, шөл далада тіршілік қаулайды.

Ақбөкендер күйлеу кезінде үйдің мүйізді малдарынан - ұсақ күйіс қайыратын жануарлардан чума жұқтырды (PPR), ол

Ақбөкенге бақылау жүргізген команда толық құрамда демалыста Дарви сомонда, және Шаргин-Гоби провинциясында ақбөкендердің төлдейтін жерінен алық емес © Муниба Каньяри

олардың популяцияларының 54% құртып жіберді, сондықтан да 2017 ж. маусым айында төлдеу, мүмкін, моңғол ақбөкенінің сақтаулауына шешуші роль атқарған шығар. Біз Моңғолияға екі мақсат үшін келдік – төлдеу мониторингін өткізу және жануарлар образцыларын жинау, сол арқылы олардың организмінде антитель тізіліме, соны білу, PPR зақымдануына жауап ретінде.

Жана туған ақбөкен лақтарын табу оңай емес. Төрт күн бойы біздің іздеуіміз ешнәтиже бермеді. Далада сапар шегу барысында біз бірнеше өлген ақбөкендерді байқадық, бұл ауру туралы біраз жайды еске түсіреді. Тіпті бес күн болды лақтарды іздегенімізге, нәтиже жоқ, енді біз тіңілуге айналдық. Екі жергілікті ветеринарлар мынаны айтты: 2016 ж. қыркүйек айында чума эпизоотиясы басталған кезде ұсақ үй малдарының аналықтары түсіктер тастады. Шынында да ақбөкендерде де осындай жағдай бола ма?

Бірақ біз жануарлар группасын көрдік. Біздің қуанышымызға қарай, бұл - аналық және одан кішірек екі особтар. Кенеттен олар көзден ғажып болды. Міне осылай! Баратын жерімізге жетіп, біз бір аналықтың екі лағын көрдік. Қалай біз шаттандық десеңші! Бірақ лақтардың біреуі бар болғаны 2,2 кг болды – бұл моңғол түрттармағы үшін рекордно-кішкентай салмақ. Әдетте жаңа туған лақтарының салмағы 3 кг болады. Бұл, шынында, чуманың әсері ме?

Келесі төрт күн бойы біз 10 сағаттап бойы ақбөкен лақтарын іздеумен болдық, бірақ лақтарды табу мүмкін болмады. Мұндай жағдайда жұмыс істеуде командалық әрекеттер маңызды орын алады. Биік төбешіктен біз алыстан емізіп тұрған аналықты көрсек, жергілікті инспектор - Буянбатар оны өзінің подзорной трубасына түсіріп те үлгіріпті. Бұл уақытта біз басқа инспекормен, Буви, машинаға отырдық, рацияны қосып, әрі қарай жүріп кеттік, Буянбатар айтқан жерге қарай. Сонымен, біз тағы бір кішкентай лақты таптық.

Нәтижесінде бізде тоғыз жана туған ақбөкен лақтары – біреуі егіз және жетеуі дара лақтары тіркелді. Бірқатарына бар балғаны туғанына бірнеше күн ғана болған, және оларды аулау өте қиын болды! Әуелі біз 40-тай лақтарды табуды жоспарлаған едік-міне осындай көлемде алдыңғы мониторинг кезінде табылған еді. Мұндай санының өте төмен болуы түсіктер тастау нәтижесі ме немес ауру жануарлардың көбеюі әсер еттіме, тек жорамалдауға ғана болады!

Дарви сомонда, Улан-Баторға қайтар жолда, біз даланы еске алдық. Биылғы жылы мониторинг қиын болды-тұрақты күшті жел, ұзақ іздеу және барлығы 9 лақ. Оған қарамастан, бізге олардың әрқайсысынан қанның образцияларын алуға мүмкін болды, енді олар уланбаторлық ветериналық лабораторияға жіберіледі, онда PPR-ге антител барлығы зерттеледі, сонымен бірге Pasteurella бактериясының барлығы тексеріледі (2015 ж. Қазақстанда бұл бактерия ақбөкендер организмінде, әдетте, өмір сүретің, оларға зиянын тигізбей, пастереллеза эпизоотиясын туғызды,

Төлдеу кезінде біз тапқан тоғыз лақтардың бірі © Муниба Каньяри

Жаңалықтар (кеңейтім)

соның нәтижесінде, бұл жануарлардың жаппай қырылуын туғызды). Сонымен бірге біз группировкалар мөлшері мен құрылысы туралы, буаз аналықтар проценті туралы мәліметтер жинадық, сол арқалы ұсақ күйіс қайыратын жануарларда пайда болған чума бұл көрсеткіштерге өзгерістер енегізді ме? Сондай-ақ біз өлген жануарларлардың тістерін де алдық, олардың жасын анықтау үшін.

Улан-Баторға келгеннен кейін, біз біздің зерттеу жүргізген жерден алыс емес

мекенде 20 таутекенің өлгенін естідік. Олардың көбіне PPR диагнозын қойғвн. Шынымен, тауда мекендейтін тұяқты жануарларда зақымдана ма? Осы туралы ойлап, мен ақбөкен туралы да ойладым Мамонттар дәуірінен өмір сүріп келе жатқан бұл жануар, қазірде өте қолайсыз жағдайларда тіршілік етуге мәжбір болды. Осы оймен, осы сеінмен қараймыз, ақбөкеннің ұзын тарихында басты тарау әлі де жазыған жоқ, мен басымды жастыққа тигіздім де, ұйықтап кетіппін

2017 ж. Қазақстанда ақбөкендерге авиасанақ жүргізудің нәтижелері

Юрий Грачев, Институт зоологии КН МОН РК, teriologi@mail.ru

Қазақстанда ақбөкендерге авиаучет 11-ші сәуірден 30 сәуірге дейін жүргізілді. Санақ ҚР ауыл шаруашылығы министрлігінің орман шаруашылығы мен жануарлар әлемі комитетінің заказы бойнша ҚР білім және ғылым министрлігінің ФК зоология институтының, «ПО Охотзоопромның», облыстық жануарлар әлемі мен орман шаруашылық территориялық инспекцияның, мемлекеттік табиғи резерваттар «Алтын-Дала» және «Ырғыз-Торғай», Қорғалжын мемлекеттік

қорығының қызметкерлерінің қатысумен өтті.

Қазақстандағы ақбөкендердің жалпы саны 152.6 мың, болды, оның ішінде бетпақдала популяциясы 51.7 мың, үстірт популяциясы – 2.7 мың, Орал популяциясы – 98.2 мың особь болды. 2016 жылмен салыстырғанда, бетпақдала популяциясының саны 42.8%, үстірттікі – 42.1%, Орал популяциясының саны – 39.8% өсті. Ақбөкеннің жалпы саны, 2016 ж. салыстырғанда, 40.9% өсті.

2016-2017 жылдары ақбөкеннің бетпақдала және орал популяцияларының төлдеуі кезіндегі мониторинг нәтижелері

Альберт Салемгареев, Штеффен Цутер, Қазақстанның биоәртүрлілігін сақтау ассоциациясы, albert.salemgareev@acb.kz, steffen.zuther@acb.kz

2008 ж. бастап, «Алтын-Дала» табиғатты қорғау инициативасы төңірегінде РОО АСБК мамандары ақбөкеннің төлдетін жерлерінде оған мониторинг жүргізуде, 2016 ж. және 2017 ж., әсіресе, бетпақдала және орал популяцияларына ерекше көңіл бөлінген.

Мәселен, 2016 ж. ақбөкендердің орал популяциясының төлдеуі Батыс Қазақстан облысының Жәнібек және Казталовка аудандарының қилысында өтті, онда екі ірі топтасқан группировка табылды, 7-ші және 17 мамыр аралығында жалпы қашықтығы 90 шақырым болатын территорияда, құлаққа сырғау арқылы 320 ақбөкен

Құлағына құлақсырғасы (білезігі) тағылған ақбөкеннің жаңа туған лағы © Альберт Салемгареевтікі

лақтарына сырға тағылды. Ақбөкендердің бетпақдала популяциясының төлдеуі 5-ші мамырдан 12 мамырға дейін Ырғыз-Торғай мемлекеттік таби резерваты территориясында өтті. 65 шақырым маршрутта шамамен 200 лақтың құлақтарына сырға тағылды. Лақтардың орташа салмағы (жыныстарына қарамай) 3,160 кг тартты.

2017 ж ақбөкеннің орал популяциясының төлдейтін қоныстарын зерттеу кезінде жалпы қашықтығы 142 км болатын 28 участкаде 950 ақбөкен лақтары саналды, олардың 663-іне құлақтарына сырға тағылды. Төлдеу бір-бірінен 35 шақырым қашықтағы екі участкаде өтті.

2017 ж., Қазақстанның солтүстік облыстарында көктемнің кешірек шығуына қарамастан, ақбөкендердің төлдеуі бетпақдала популяциясында 12 мамырда аяқталды. Мұнда мынаны атап көрсетуге болады: ақбөкендер төлдеу алдында үлкен топтасуға жиналған жоқ. Тек территориялар бойынша әртүрлі мөлшердегі жеке-жеке группалар тізді; олардың ішінде ең үлкен группа, құрамында 4000 ақбөкендер бар, Ырғыз-Торғай резерваты территориясында байқалды.

Жалпы мынаны атап өтуге болады, ақбөкендердің бетпақдала және Орал

Ақбөкендердің төлдеуге топтасуы
© Альберт Салемгареевтікі

популяцияларының 2016 және 2017 жж. төлдеуі өте жақсы өтті.

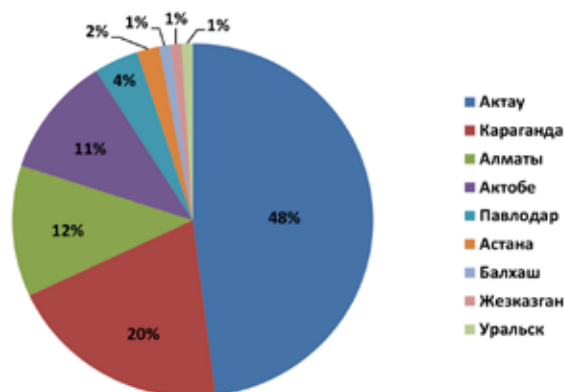
Зерттеу жұмысына РОО АСБК, РГКП «ПО «Охотзоопром», білім мен ғылым Министрлігінің биологиялық қауіпсіздік проблемасын ғылыми зерттеу институты, ауыл шаруашылық министрлігінің ветеринария жөніндегі ұлттық референттік Орталығы, БҒ министрлігінің Зоология институты; Королевтік ветеринарлық колледждың (Ұлыбритания) Бристольск университеттің (Ұлыбритания), және Франкфурттық зоологиялық қоғамның (Германия) мамандары қатысты.

Толығырақ: <http://www.acbk.kz/ru> және <http://www.acbk.kz/ru>

Қазақстанда информациялық кампания ақбөкен мүйіздерімен сауда жасауға қарсы

Данара Жарболова, Мухит Суттибаев, Қазақстанның биоәртүрлілікті сақтау ассоциациясы, danara.zharbolova@acbk.kz, mukhit.suttibayev@acbk.kz

Екі ай бойы 2016 ж. қарашасынан 2017 ж. қаңтарына дейін Қазақстанның биоәртүрлілікті сақтау ассоциациясы (АСБК) ақбөкендер мүйіздерімен заңсыз сауда жүргізуге қарсы масштабты информацияндық кампания өткізді. Кампанияның негізгі мақсаты – «ақбөкен мүйіздерін сатып алам» деген хабарландырулардың таралуына жол бермеу (кедергі жасау), мүйіздерді сатып алу/сату қылмыстық жауапкершілік екендігін қоғамға түсіндіру, сонымен бірге ақбөкенді сақтау проблемасына көңіл аудару керектігін ұғындыру.

Сурет 1. Қазақстан қалаларында ақбөкен мүйіздерін заңсыз сату-сатып алу хабарландырулардың проценттік қатынасы

Жаңалықтар (кеңейтім)

Кампания АСБК инициативасымен әрі ҚР МВД Административті полиция комитетінің табиғатты қорғау бөлімінің, ауыл шаруашылық министрлігінің орман шаруашылығы және жануарлар әлемі комитетінің және РГКП «ПО Охотзоопром» ұйымдарының қолдауымен өткізді.

Біздер Facebook социальдық сеттерінде арнаулы беттер ұйымдастырдық және солармен байланыс информациялармен алмасу үшін негізгі платфоорма болды, ақбөкендерді, жануарларды қорғау мәселелерін талқылау жалпы алғанда қоғамда қызығушылық тудырды. Беттер 686-дан аса жазыламдеушілерді жинады (Facebook – 667, контактыда – 19). Мұнда социальды сеттерді пайдаланушылар өздерінің қалаларында ақбөкен мүйіздерін сатып алу/сату туралы хабарландырудың фотографияларын жіберген. Сонымен бірге, What'sAPP қосымшасында «горячая линия» ашылған, осында барлық адамдар тауып алған хабарландырудың фотографияларын жіберіп тұрған. Халықты Қазақстан қалаларында (Астана, Алматы, Ақтөбе, Қарағанды, Атырау және Қызылорда) заңсыз ақбөкен мүйіздерін - сатып алу/сату процестері мен информациялау үшін волонтермермен және құқықтық қорғау құрылымы қызметкерлерімен 5000 арнаулы дайындалған стикерлер таратылды.

Қорытынды да кампанияны өткізу кезінде Қазақстанның 7 облысында (сур. 1) 200-ден астам хабарландыру табылды

Хабарландырудың көп бөлігі Маңғыстау, Қарағанды, Алматы және Ақтөбе облыстарында тіркелген, Нәтижесінде алып-сатарлардың 24 контактний номерлері белгілі болды және 19 қазақстандық вейсайттар белгілі болды, оларда ақбөкен мүйіздерін сатып алу/сату хабарландыруларын өздерінде беріп отырған. Барлық администраторларға мұндай қызметтің заңсыз екендігі туралы

информациямен бірге хат жіберілген, соның нәтижесінде олардың онбірі вебсайттан бірден информациядан алып тастады. Телефондық номерлерді талдау мынаны көрсетті: ақбөкен мүйіздерін сатып алу/сату саудагерлерінің көбі Қарағанды мен Алматы қалаларынан екен (сур. 2).

Барлық жиналған информация ҚР Административтік полиция комитетінің табиғатты қорғау полициясына берілді, сонымен бірге ауыл шаруашылық министрлігінің орман шаруашылығы мен жануарлар әлемі комитетіне тапсырылды.

Жиналған мәліметтер негізінде ҚР-ның ішкі істер Министрлігі тергеу және түсінік жұмыстарын жүргізуде.

Сонымен, аталған компанияның арқасында Қазақстан Республикасының барлық территориясында халыққа ақбөкен мүйіздерін заңсыз сатып алу - сату туралы мәліметтер беруге мүмкіндік туды, сонымен бірге қоғамды браконьерлікпен күресу проблемасына көңіл аудару керектігі де айтылды және дүние жүзінде қауіп төніп тұрған түр-антилопаны сақтау проблемасына көңіл аудару керектігі де әңгіме болды.

Қызметші иттер жануарлар дүниесі объектілерімен заңсыз сауда жасау күзетінде

Кривошеева Алёна, Қазақстанның биоәртүрлілігін сақтау ассоциациясы,
alyona.krivosheeva@acbk.kz

Канат Алиев және бельгийская овчарка по кличке «Кичик» атымен © АСВК

2017 жылдың 10 сәуір айы мен 5 шілде айы аралығында ҚР ауыл шаруашылық министрлігінің орман шаруашылығы және жануарлар әлемі Комитетінің (КЛХ және ЖМ МСХ РК), РОО «Қазақстанның биоәртүрлілікті сақтау ассоциацияның» және ҚР қаржы министрлігінің мемлекеттік кіріс комитетінің «кинологиялық орталығының» қызметші – іздеуші иттерінің тренингісімен бірлескен проектісі жүзеге асты. Бұл проектінің негізгі мақсаты – заңсыз ауыстырушылықты болдырмау және жануарлар тектес объектілердің контрабандылықпен байланысты болғанда

қылмысты ашуға көмектесу, әсіресе, Қазақстан Республикасының шекарасы арқылы өткізуге тырысқан кезде, сонымен бірге құқықтық органдардың қызметкерлері жойылып кету қаупінде тұрған жабайы фауналар және флоралар түрлерімен халықаралық сауда жасау туралы Конвенциясымен таныс болулары тиіс және оның қолдану процесін жақсы білулері керек.

ҚР қаржы министрлігінің мемлекеттік кіріс комитетінің кинологиялық Орталығы базасында сегіз қызметші-іздеуші иттер болды: бельгийская овчарка, лабрадор және спрингер спаниель тұқымдары; олар наркотикалық заттарды, ақбөкен мүйіздерін, ортазия тасбақаларын, және сұңқар-ителгіні табуға үйретілді. Бұл

Қызметші – іздеуші иттердің тренингісі ашылды. © Акан Турсынбаев

Жаңалықтар (кеңейтім)

түрлер тренинг программасына енгізілді, Қазақстаннан тыс территорияларға бұл түрлерді заңсыз алып шыққан (немесе оның территориясы арқылы алып өткен) бұл жануарлардың немесе олардың қалдықтары (өнімдеріне) мәліметтерін талдау жасағаннан кейін.

ҚР кинологиялық орталықтың мамандары американдық ұйым Makor K9 коллегалармен бірлесіп үйретілген иттерден экзамен алды, олар халықаралық талапқа және стандарттарға сәйкестігі тексерілді. Оқу курсы біткеннен кейін қызметші-іздеуші иттер ҚР-сы кедендік постыларда және Өзбекстан мен Қырғызстан шекараларындағы пунктерде жұмыс істейтін болады.

2017 жылдың 5 шілде күні тренинганың арнаулы жабылу церемониясы өтті, сондай-ақ Қазақстан Республикада жануарлар мен өсімдіктер дүниесі объектілерін және олардың өнімдерін заңсыз әкелу/алып шығумен күресу жөнінде ведомствалық мәжілісте жұмыс істеді. Мәжіліске ҚР МФ мемлекеттік ісіріс комитетінің, ҚР ауыл шаруашылығы министрлігі орман шаруашылығы және

Иттерді үйрету.Шатыр қабырғасына тығылған ақбөкен мүйіздерінің иісімен қаныққан қағаздарды іздеу © АСБК

жануарлар әлемі комитетінің, КНБ ҚР шекаралық қызметінің, облыстық арнаулы табиғат қорғау прокураторсы ҚР МВД табиғат қорғау полициясы, РГКП «ПО «Охотзоопром», ғылыми ұймдардың өкілдері қатысты.

Бұл проект АҚШ балық және жабайы жануарлардың Федеральдық службасы (US Fish and Wildlife Service) және фауна және флора Интернешыл (FFI)-дің қаржылай қолдауы арқасында жүзеге асуда, «Алтын Дала»-ның табиғат қорғау инициативасы төңірегінде.

Қазақстанда Үстірт ақбөкендерін зерттеу және сақтаудың арнаулы группасы құрылды

Кривошеева Алёна, Қазақстанның биоәртүрлілікті сақтау ассоциациясы,
alyona.krivosheeva@acbk.kz

GPS навигаторларын пайдалануға инспекторларды оқыту © АСБК

Ақбөкендердің Үстірт популяциясы бүгінгі күні сондай саны аз, ол оның нағыз осал жері. Сондықтанда АСБК инициативасы бойынша «Алтын-Дала» табиғат қорғау инициативасы төрегінде Үстірт қыратында ақбөкендерге мониторинг жүргізу және сақтау жөнінде Группа ұйымдастыру туралы шешім қабылданды. Алдағы үш жыл ішінде Үстірт группасы жұмысты үш негізгі бағыттарда істейтін болады: ақбөкендерге мониторинг жүргізу (төлдейтін мекендерді іздеу, популяцияның жыныстық-жастық құрамы туралы мәліметтер жинау, денсаулық күйлерін бағалау, қауіпті талдау және т.б.): жергілікті жұршылықты экологиялық агарту және білім беру жөнінен хабардар ету, сонымен бірге

мемлекеттік органдарға браконьерлермен күресу шараларына көмекшесу. Алға қойған міндеттері табысты аяқтау үшін РГКП «ПО Охотзоопроммен» және РТУ «Ақтөбенің облыстық орман шаруашылығы және жануарлар әлемінің территориялық инспекцияларымен» бірлесіп жұмыс істеу туралы келісім жасалды.

Группа бес адамнан тұрады, олардың әрқайсысы жұмыстың белгілі бір бағытына жауап береді. Қызметкерлер үшін ақбөкенге мониторинг және сақтау жөнінде тренинг өткізді, қажетті құрал-саймандар (автомашина, фотокамеры, GPS және басқалар) берілді. Алға қойған міндеттерді табысты аяқтау үшін. Бұл проектіні

Үстірт қыратында ақбөкендерге мониторинг жүргізу және сақтау группасы үшін тренинг © АСБК

жүзеге асыруда негізгі қаржылық партнер – халықаралық ұйым фауна жән флора Интернэшнл (FFI).

Ақбөкен күні-2017

Біраз уақыт болды жарық дүниеге жаңа туған лақтардың келуі алдында мейірімді өткізу дәстүрге айналды – Ақбөкен күнін өткізу. Халықаралық экологиялық мейрам барлық мемлекеттерде аталып өтеді, территорияларында осы сирек түр мекендейтін. Ол ұқыпты қатынас орнатуға бағытталған Еуразияның шөл-шөлейтті территорияларында мекендейтін бұл тамаша жануарға-ақбөкендерге, ерекше, табиғатқа, жалпы, тек өсып келе жатқан ұрпақтарға ғана емес, сонымен бірге бұл жастан өткен адамдарға да арналған.

Қалмақияда ақбөкен күні

Юрий Арылов, Қалмақ мемлекеттік университеті, saiga-center@mail.ru

Биылғы жылы Қалмақия территориясында ақбөкен күні екі этапта өтті: 10 сәуірде – Яшкульде, ал 26 сәуірде – Черноземельный аудандарында. Атап айту керек, екі ауданда ақбөкендердің негізгі мекендейтін жерлері болып табылады, онда жылма-жыл аналықтар жиналады, төлдеу үшін. Міне осы уақытта біздің тамаша даламыз оянады – тюльпандар, иристер және т.б. дала гүлдері гүлдейді, балапандар, қасқырдың, түлкінің балалары, көжектер дүниеге келеді. Далада естілетін нәзік дауыстар жарық дүниеге ақбөкен лақтары келгенін білдіреді. Өмір жалғасуда!!!

Яшкуль ауданында дәстүр бойынша ақбөкен күнін мейрамдау Е.К.Хаглышева атындағы Яшкульдің көпсалалы гимназия базасында өтті, оған 100-ден аса қатысушылар жиналды: дала клубтары «Тірі мұра» (п. Яшкуль), «Бамб Цецг» (п. Адык), «Элвг-делвг Эрдихн» (п. Эрдниевский) мүшелері, Утта және Хулхутта поселкаларының оқушылары,

Адык поселкасында ақбөкен күні © Ж.В. Анжаевтікі

сонымен бірге эколого-биологиялық орталықтың қызметкерлері, Элиста қаласы білім басқармасының қызметкерлері, «Черные земли» қорығының, РАН экология және эволюция проблем им. А.Н. Северцова институтының қызметкерлері, сондай-ақ Мәскеу мектебі «Интеллектуал» оқушылары қатысты.

Жаңалықтар (кеңейтім)

Яшкуль поселкасында көшеттер отырғызу ақциясы © Ю.Н. Арыловтікі

Яшкуль гимназиясының директоры Очированың кіріспе сөзінен және «Живое наследие» экологиялық клубының басшысы Е.А.Самтанованың сөзінен кейін, барлық Ресей үшін мұндай шараны өткізу өте маңызды екендігі атап өтілді, мейрамды ансамбль «Идрис»-тің музыкалық номері жалғастырды. Бидің тілінде артисттер қатысушыларға ақбөкеннің дағдыры туралы әңгімеледі, оны қорғап қалу біздің қолымызда екендігі суреттелді. Жас экологтар экологиялық квесте «Қорғалатын табиғат дүниесі»-іне қатысты. Олар команда болып бөлінді, символикалық аттармен – «Жолбарыстар», «Қасқырлар», «Түлкілер», «Үкілер», «Ақбөкендер». Квест Конкурстың келесі станцияларын енгізді: «Эко театр», поэтикалық станция «Менің Отанымның ақбөкендері», «Эрудит», «Бізбен бірге биле». Бірінші орынды «Ақбөкендер» командасы

алды, екінші орында «Үкілер» командасы болды, ал, үшінші орынды «Жолбарыстар» командасы иеленді. Сыйлықтарды бергеннен соң шай ішу ұйымдастырылды ұлттық қалмақ тәттілерімен. Мейрам гимназия территориясына жеміс-жидек ағаштарының 25 көшеттерін отырғызумен аяқталды, бұл жер «Ақбөкендер Сады» деп аталатын болды.

Ақбөкен күнін мейрамдау эстафетасын МБОУ «Адыков» орта мектебі Г.Б.Мергульчиева атындағы алды, мұнда бірнеше жыл бойы табысты дала клубы «Бамб Цецг» жұмыс істейді. Мейрамға 5-8 кластардың оқушылары қатысты, сонымен бірге «Эколог» кружжасының мүшелері Комсомол орта мектебінің Н.Э.Манжиев атындағы, біріккен «Юный эколог» оқушылары балалар творчествасының Черноземель үйі, сондай-ақ Саруль орта мектебінің балалары. Мейрамға жиналған балалар мен олардың ата-аналарын мектеп директоры В.Х.Банджаев және «Бамб Цецг» клубының басшысы Е.Х.Цорхаева құттықтады. Одан кейін республикалық экологиялық конкурс «Экодром»-ның сыйлықтары жарияланды, одан кейін экологиялық квест өткізілді. Мейрам Яшкуль ауданындағы сияқты, Адык және Эруниев поселкаларында мектептер территориясында көшеттер отырғызумен аяқталды.

Толығырақ мәліметтерді алуға болады:
<https://vesti-kalmykia.ru>, <https://Zapvednik-chernyezemli.ru>, <https://vkalmykii.com>

Өзбекстанда ақбөкен күні

Кристина Кузьмичева, Эколого-ресурстық орталық «Экомактам», k.kristya_88@mail.ru

Экологикалық мейрам «Ақбөкен күні» Қарақалпақстанда бірқатар жылдардан бері аталып өтеді. Ол жергілікті тұрғындарда патриотизм сезімін қалыптасуға және туған өлкенің табиғатына жауапты қарым-қатынас қалыптастыруға негізделген. 2017 жылы мейрам ақбөкенді қорғау марафонын өткізумен басталды, республика органдарының көңілдерін аудару мақсатында, әсіресе, қоршаған ортаны қорғауға жауапты органдардың естеріне салу және табиғатты қорғау заңдықтарын сақтау, Приаралья территориясында браконьерлік деңгейінің өсуіне көңіл аудару.

Жаслық поселкасындағы Гала-концерт © SCA

Ақбөкенді қорғау марафоны, оның дағдырына құмар адамдар көп-ақ жиналды © SCA

Бірінші мамыр күні Нөкісте старт алған марафон Кырк-Кыз, Жаслық, Қарақалпақстан поселкаларында, Қоңыград ауданында жалғасты, ландшафтлық «Сайгачий» қорықшасына жақын орналасқан. Жалпы алғанда марафонға әртүрлі жастағы шамамен 1000 адам қатысты, бір міндетке біріккен – ақбөкендерге өмір сүруге мүмкіндік беру. Марафонға қатысушылардың пікірінше, бұл шара тек қана біріктіріп қана қойған жоқ, сонымен бірге мынаны түсінуге мүмкіндік берді; ақбөкендер ұзақсапар-шегу кезінде өздерін қалай сезінетіндігін түсіне білуге болады; және бұл мәңгілік жиһанкез үшін қорғаудың маңызы ерекше, әсіресе, қоныс аудару кезінде. Марафон біткеннен кейін жеңімпаздарды марапаттау және мейрамға арналған концерт болды. Нөкісте концертке қарақалпақ эстрадасы жұлдыздары, білім орталығы мен «ПРОГРЕСС» дамудың би ансамблі, сонымен бірге Нөкістің, Кырк-кыз, Жаслық және Қарақалпақстан поселкаларының дала клубтарының мүшелері қатысты. Концертте балалар агитбригадасы сөз алды, ақбөкенді қорғауды үгіттеді. Аяқтар кезде сценада «Гимн Сайгаку» (Ақбөкен гимні) ойналды – автордің орындауында – Коблан Еденбаевтың, ол елең эстафтасын символ ретінде жас ұрпаққа берді.

Мейрамның алдында Жаслық және Қарақалпақстан поселкаларында жартылай финал және финалдар өтті және әдетте дәстүрлі болған ақбөкен Кубогының мини-футбол мен волейбол жарысы ойналды, онда ересектер командасы жарысты – махалли, темір жол, газокompрессорной станциясы, мұғалімдер мен жоғарғы класс оқушылар өкілдері. Мектеп оқушылары ересектердің

«Тазалық королі» акциясын өткізуді қолдады, сол уақытта поселкаларда 800-дей пайдаланылған пластикалық пакеттердің қапшықтары мен әртүрлі тұрмыстық мусорлар жиналды. Кейінірек марапаттау кезінде балалар тек қана сыйлықтар мен символикалық короны корольдың және Тазалық Королеваның сыйлықтарын ғана алып қоймай, сонымен бірге махаллин-комитетінің ескерткіш сыйлықтарын және құттықтауын алды.

Ақбөкен күні таңы барлық поселкаларда ақбөкен гимнін орындаумен басталды. Пос. Жаслықтағы №54 мектепте және пос. Қарақалпақстандағы №56 мектепте мейрам ақбөкенге арналған фресоктың (қабырғаға салынған сурет) ашылуымен жалғасын тапты, онымен мектептің эко-садын безендірілді, дала антилопосын қорғауға арналған конкурстық плакаттар, табиғи және екінші дәрежедегі материалдармен безендірілген экотеатрлар көретілді. Қарақалпақстан поселкасында ақбөкен күніне қатысушыларды марапаттау костюмиrovандық флеш-мобом бітті. Ақбөкен күнін мейрамдауға Жаслық поселкасында биылда тағы да ең кішкентай тұрғындар қосылды. Балалар бақшасының тәрбиешілері – жаңа инициативті «Ана сайгак» группасының мүшелері – мама Сайгачиха, балаларға ақбөкен туралы айтып берді, одан кейін өздерінің тәрбиеленушілермен бірге сиқерлы ақбөкен туралы үлкен мәні бар ертегіні тыңдады. Әсем костымдер киген кішкентайлар байлар мен кедейлер бейнелерінде көрінді, ақбөкен және таңқаларлық бейнелер түрлерінде нағыз артисттер сияқты ойнады. Концерттік программа бимен және «Ақбөкен лағы және

Қарақалпақстан поселкасындағы ақбөкен Кубогы үшін футбол жарысы © SCA

Баспалардан

аңшы» ойынымен бітті, одан кейін балалар бақшаға шықты және өздерінің қолдарымен гүлдер отырғызды. Осы күннен бастап әрбір бала өзінің отырғызған гүлдерін күтетін болады. Кырк-қыз поселкасының №37 мектебінің кішкентай оқушылары көптеген творчестволық және спорттік конкурстарға қатысты. Мейрам біткен соң, олардың ата-аналары мәлімдеді, келесі жылы міндетті түрде өздеріміздің балаларымызға қосыламыз.

Гала-концерт және ақбөкен күніне қатысушыларды марапатау Жаслық поселкасында қалыптасқан дәстүр бойынша Жазғы эстрада да өтті, шамамен поселканың 500-дей тұрғындары жиналды. Қуанышпен айтуға болады, биылғы жылы сыйлықтардың спонсоры болып поселканың Советі шықты, ол ақбөкен Кубогының жеңімпаздары мен финалистерін мараптады. Мейрамның сәні

– дәстүрлі қарақалпақ кесте тігу «Құралай» ұйымдастыру группасының қатысуы болды. Қыздар өздерінің тігу өнерлерін көрсетті, дәстүрлі қарақалпақ биін орындады, бастарына әсем тубетейкілер киіп, оларды өздері тіккен. Қарақалпақ поселкасындағы сияқты, мұнда да шара жалпы флешмопбен бітті!

Ақбөкенді сақтау Альянсы мен Экологический Орталық «Экомактаб»-тан басқа мейрамдық шараларды қосымша ұйымдастырушылар болып Өзбекстанның экологиялық қозғалысының Қарақалпақ бөлімшесі, Өзб. АН-ның Қарақалпақ бөлімшесінің жаратылыс тану институты қатысты. Шаралар ҚР Министрлер Советінің, Хокимията қ. Нөкіс, WCN, WWF - Ресей және СП ООО «Uz-Kor Gaz Chemical» сияқты ұйымдардың қолдауымен өтті.

Ресейдің Астрахань облысында электрондық білезіктер тағылған ақбөкендер жіберіледі

Астрахань облысының «Степной» қорықшасының директоры Владимир Калмыковтың сөзіне қарағанда, 2017 ж. қараша айының соңына қарай күйлеу кезінде Мемлекеттік тәжрибе – аңшылық шаруашылығы «Астраханское»-ның «Ақбөкен» питомнигінен Астрахань облысының «Степной» қорықшасы территориясынан ақбөкеннің үш текесін жіберу жоспарланып отыр, оларға спутниктік білезіктер (ошейниктер) кигізіледі, соның арқасында мамандар белгілі уақытта жануарлардың қозғалысын бақылайтын болады. Бұл шаралар Солтүстік-Батыс Прикаспийде ақбөкендерді қорғайтын арнаулы инспекция ұйымдастырумен бірге Еділ – Орал популяциясының 130 жоспарланған шаралар тізіміне енген, Астрахань облысында экология жылын өткізуге арналған.

2003 ж. Ұйымдастырылған «Ақбөкен» питомнигінде қазірде 31 жануар (9- текелер және 22 аналықтар) бар. Бірінші рет арнаулы білезіктермен жабдықталған екі ақбөкенді еркіндікке Астрахань облысында

2013 ж. жіберген едік (қара: Saiga News-18). Сол кезде спутниктен алынған мәліметтер растады, жабайы антилопалар оларды өздерінің стадосына қабылдады.

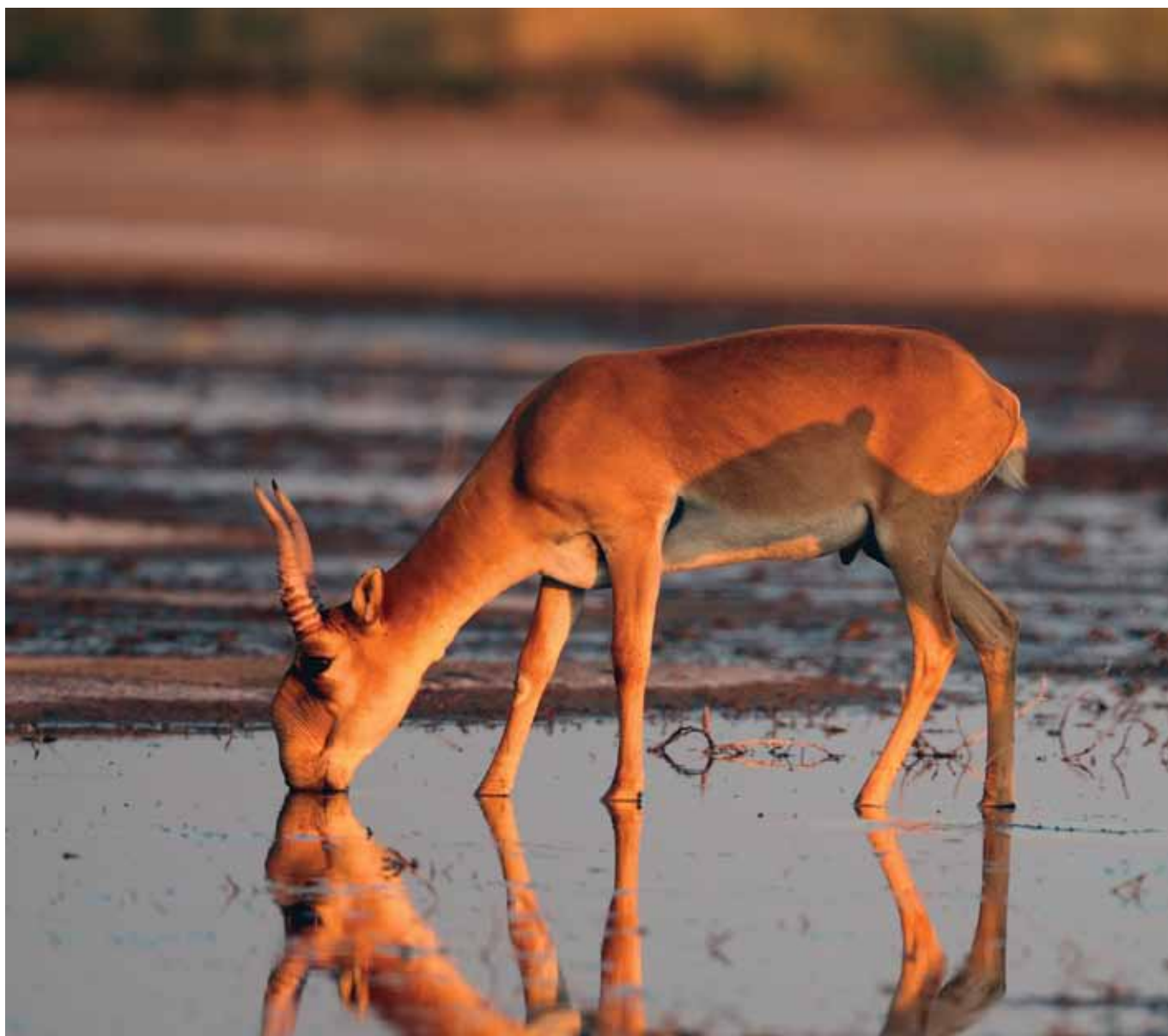
Солтүстік-Батыс Прикаспий территориясында (Астрахань облысы және Қалмакия Республикасы) мекендейтін ақбөкендер саны 4-4,5 мыңнан аспайды, Калмыковтың пікірі. Бірақ санының азаюы тоқталды, өткен жылы текелерінің саны өскендігі байқалды; оның жануарлардың өніп-өсуі үшін маңызы зор. «Қазірде басты міндет – Солтүстік-Батыс Прикаспийде ақбөкендер мекендейтін барлық территорияда оны сақтау болып табылады, ол үшін бірінші кезекте барлық жерде браконьерлікті жою керек. Былтырғы жылы біздің территорияда бірде – бір табиғатты қорғау режимін бұзылушылық тіркелген жоқ». Толығырақ: <https://punkt-a.info/news/obshhestvo-i-proisshestvija/trekh-saygakov-v-elektronnykh-osheynikakh-vypustyat-v-astrakhanskoy-oblasti>, <http://fresh-news.org/oshestvo/262515-saygakov-v-elektronnyh-osheynikah-vypustyat-v-astrakhanskoy-oblasti.html>, <http://jilkin.ru>

Ақбөкен Дарвин музейінде

Мәскеуде 2017 ж. 4-ші сәуірден 25-ші маусымға дейін Мемлекеттік Дарвин музейінің залдарының бірінде – Еуропадағы жаратылыс тану – ғылыми ірі музейде – «Реликті антилопа – ақбөкен» атты көрме ашылды. Мақсат – адамдардың көңілін осы уникальды жануарға және оның дағдырына аудару. Көрмені Халықаралық жануарларды қорғау Фондысы (IFAW) балалар мен олардың ата-аналары үшін «Жануарларды қорғау жетісі» білім проектісі төңірегінде ұйымдастырды,

оны фонд жылма-жыл өткізеді, оған 25 жылдай болды. Көрмеге келушілер тұяқты жануарлардың тамаша өкілі – ақбөкен туралы мәліметтер алды, уникальды фото – және видеоматериалдармен танысты, жас суретшілердің творчествасына таңқалды.

Толығырақ: <http://www.darwinmuseum.ru/projects/exhibition/reliktovaya-antilopa-sajgak>

«Степной» қорықшасында ақбөкен текесі суатта © Евгения Полонскийдікі

Мақалалар (кеңейтім)

Ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың Чумадан жаппай қырылуы кезіндегі ақбөкеннің моңғолия популяциясының ситуациясына талдау

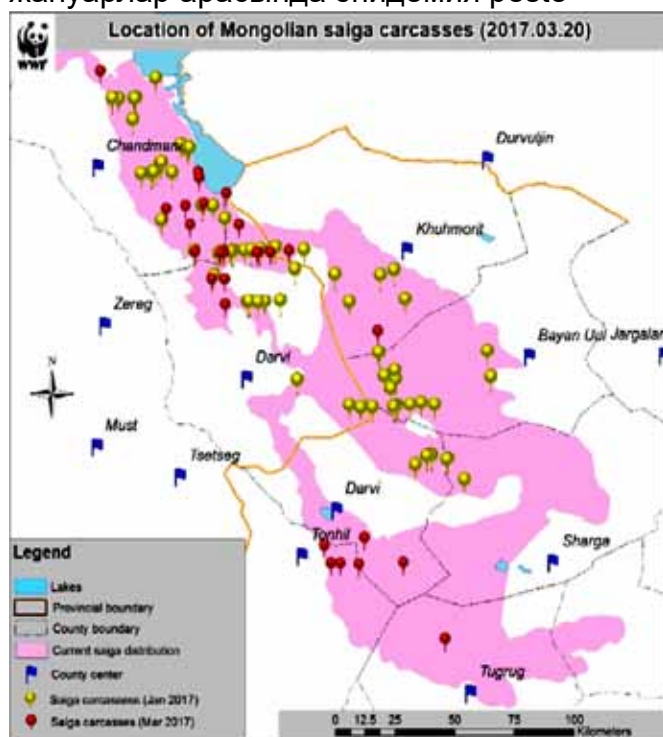
Б. Чимедорж^{1*}, Б. Бувейбатар²

1 – Моңғолияның программалық офисі; Дүниежүзілік жабайы табиғат фондысы, Улан-Батор; Моңғолия; 2 – Жабайы табиғатты Сақтау қоғамы, Моңғолия программасы, Улан-Батор, Моңғолия

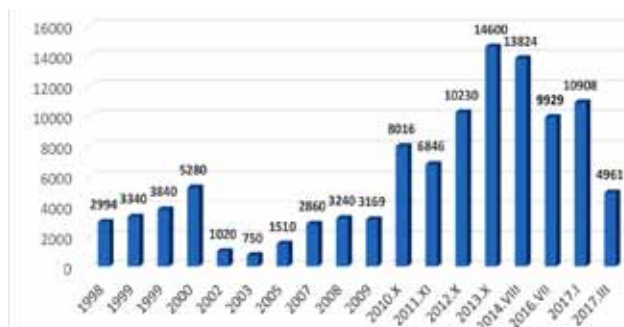
*Автор-корреспондент: Буяна Чимедорж, chimeddorji@wwf.mn

Батыс Моңғолиядағы Үлкен Көл (Больших озер) шұңқыры (котловинасы) Моңғол ақбөкенінің (*Saiga tatarica mongolica*) соңғы қонысы болып табылады, эндемикалық тұртармағы ретінде айқын байқалған, Еуразия мен Солтүстік Америка арасында Берингов бұғазы арқылы ешуақытта өтпеген. Бүгінде тұртармағы тек қана Шаргин-Гоби, Хусин-Гоби және Дургун жазығында, сондай-ақ Батыс Моңғолия Үлкен Көл котловинасында (Amgalan et al., 2006) кездеседі. 2001-2002 жж. суық қыста, бұл жануарлардың біразы 750 басқа дейін қысқарды, бірақ өткен жылдары ақбөкендер популяцияларының саны едәуір өсті және 2016 ж. саны 10000-ға жетті.

Деседе, моңғол ақбөкенінің келешегі жойылып кету қаупінде. Қазірде жануарлар арасында эпидемия peste-

Карта 1. Наурыз айындағы экспедиция кезінде моңғол ақбөкенінің өліктерін тапқан жерлер

Сурет. Уақыт бойынша моңғол ақбөкені популяциясы санының өзгеруі.

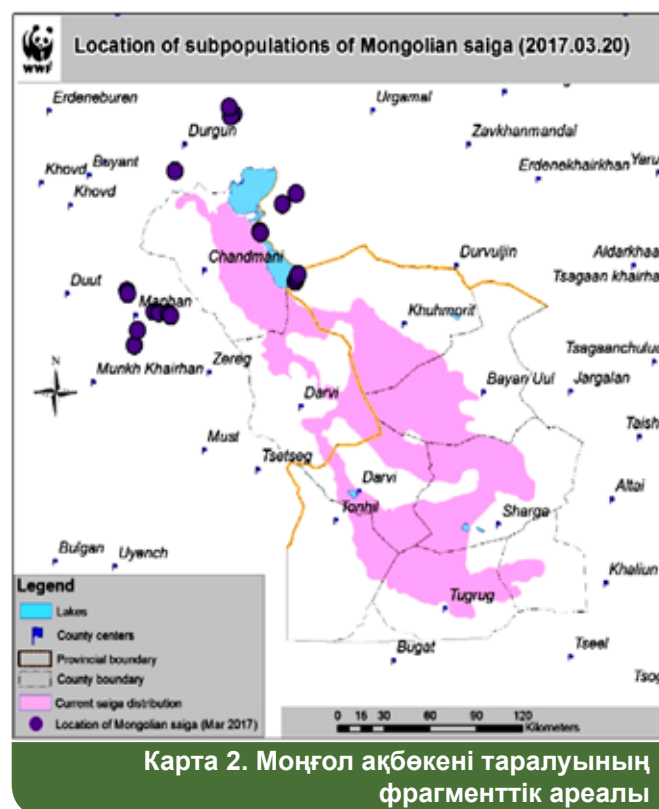
des-petits-ruminants (PPR) немесе ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың чумасы етек алуда, ол жануарлардың 90%-іне дейін құртып жібереді. Вирус Солтүстік – батыстан Оңтүстік – шығысқа қарай жылжуда, бүгінге дейін ақбөкен мекендейтін территорияның 60-70%-іне дейін таралған. 2017 жылдың 6 ақпанына дейін инфекциядан өлген ақбөкендердің саны 3 мыңдай. Эксперттердің пікірінше, өлім-жітімдер келесі айларда жалғасады. Қызық, бұрын ешуақытта бұл ауру жабайы тұяқтылардың жаппай қырылуын болдырған жоқ, мүмкін, ақбөкендер, басқа жануарларға қарағанда, бұл вирустың әсеріне шалдыққыш келеді шығар.

2017 ж. 13-шы наурызынан 20 наурызға дейін моңғолия ақбөкендерінің таралуы, мекендейтін қоныстары және санына талдау жасалды. Нәтижелерін салыстыру үшін бұрынғы зерттеулердің мәліметтері мен біз дала жұмыстарының жүргіздік маршруттық санақ жұмыстарын әдістерін пайдалану арқылы моңғолия ақбөкенінің мекендейтін барлық ареалында (14 713 км²) 4961 жануар саналды; орташа тығыздығы - 0,34 особей на 1 км². Бұл мәліметтерді 2017 ж. 7 қаңтарынан 13 – қаңтарына дейін барлық территорияда жүргізілген санақ жұмыстарымен

салыстарғанда (10 907 бас), популяция 54,5%-ке кеміген яғни, екі айдың ішінде эпидемия басталған бері жануарлардың жартысынан астамы қырылған (сур.). Наурыз айында 65 өлген ақбөкен табылды, олардың 43% жақында өлген, жануарлардың қырылуы жалғасуда (карта 1). Сонымен бірге үш ақбөкеннен және үш дзереннен образцы алынды. Олардың анализі Мемлекеттік орталық ветеринарлық клиникалық лабораториясында зерттелді, олардың бесеуінде PPR табылды. Өлімнің азаюына қарамастан, эпидемияның лап етуі басылды деп айту ерте. Сондай-ақ вирус Шаргин-Гоби регионында алынған образцылардан да табылған, бұрын онда чума жеткен жоқ деп саналатын

1998 ж. Ақбөкенді сақтау программасын жіберген соң бұл жануарлар өзінің тарихи ареалы сомонах Завхан (провинция Увс), Дурвужийң (провинция Завхан) Хухморитте (провинция Гоби-Алтай) және Дургун (провинция Ховд) территорияларында таралды. Далалық зерттеу кезінде бар болғаны 201 ақбөкен ғана кездесті, осы аздаған популяция

саны жалпы бағалауға кірмеген. Далалық зерттеу кезінде осы жануарларда чуманың симптомдары табылған (карта 2).

Негізгі рекомендациялар

1. Ауру тараған территорияларда карантин жариялау керек, малшылардың әрекеттеріне бақылауды күшейту керек және ережені қатаң сақтау қажет.
2. Моңғолияның ақбөкендері туралы қолжетімді және толық мәліметтер беретін буклеттер шығару керек және оны ақбөкен мекендейтін территорияларда тұратын жерілікті тұрғындар арасында тарату қажет.
3. Ақбөкендердің күйлеуге түсетін және төлдейтін территорияларын қорғауға алу керек, ол үшін бұл территориялардың шекараларын анықтау қажет және онда қорғау режимін орнату керек.
4. Моңғол ақбөкенін сақтау стратегиясын дайындау керек, оның ДНК толық зерттеу арқылы.
5. Ауру толық аяқталған соң, осы кезеңге арналған жұмыс жоспарын дайындау қажет, және моңғол ақбөкенінің өніп-өсу мүмкіндігінде қарастырған жөн. Керек жағдайда бұл жануардың көбеюін оның тарихи мекендейтін ортасына тарату қажет.
6. Моңғол ақбөкендерінің мекендейтін ареалы шеңберінде жыртқыш аңдардың таралуы үшін қолайлы жағдайлар жасау керек, аңшылық жасау кезеңінде қасқырларды, түлкілерді және қарсақтарды аулауға тиым салу керек.
7. Жайлымдарды пайдалану заңдары мен ережелерді сақтау қажет.

Мақалалар (кеңейтім)

Ақбөкендерде ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың чумасы

Ричард Кок, rkock@rvc.ac.uk

Королевтік ветеринарный колледж, Ұлыбритания

Peste des petits ruminants (PPR) немесе ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың чумасы – өте қауіпті ауру. Оны кішкентай вирус туғызады, ауа арқылы ол тұяқты жануарлардың тыныс алу және асқазан системаларына енеді. Ауру көбіне ұсақ мүйізді үй малдарының арасында тарайды, бірақ жабайы жануарларға да беріледі. Мысалы, Азия тауларында мекендейтін тұяқтылардың чумадан қырылғаны белгілі болды, әсіресе, тау ешкілері мен нахуров арасында. Мне бірнеше ондаған жылдар бойы бұл өлтіретін ауру Африка мен Азияның барлық территорияларында кездеседі. Бұл жағдайда үкімет, мемлекеттер және халықаралық қаржылық ұйымдар оны тоқтату үшін ерекше шараларды жүзеге асырмайды.

Ақбөкендер үшін PPR қауіпті екендігі туралы ескертпе 2014 жылдан бастап естілген болса да (Kock et al 2014), оны 2016 ж. қыркүйек айында үй малдарынан табылса да, бұл аурудың ақбөкендерге жығу мүмкіндігі туралы ешбір хабар-требога болған жоқ. Үй малдарында чума шыққан кезде, техникалық консультанты ООН-ның азық-түлік және ауыл шаруашылық ұйымынан (ФАО) дұрыс атап өтті: 10,4 миллион бас ұсақ мүйізді малдарға экстренді вакцинация жасау керектігін айтқан еді. Программа жүзеге асты, бірақ жабайы жануарларды қорғау туралы ескерту ша-

Доктор Мундкурен, мемлекеттік орталық ветеринарлық лабораторияның қызметкері, ақбөкен текесінің өлігін зерттеуде (Хуйсин-Гоби, Батыс Моңғолия) © Ричард Коктікі

ралары қолданылған жоқ. Вакцинация ауруды кішкене әлсіретті, бірақ вирустың таралуын тоқтата алмады. 2016 ж. 22 желтоқсан күні вирус ақбөкеннің моңғол популяциясының (*Saiga tatarica mongolica*) шағын бөлігіне жұқты Хуйсин-Гоби шөлінде. Бұл жануарлар ауруға ерекше осал болуы мекендейтін ортаның шағын болуынан, сонымен бірге олар жайылымдар үшін түйелермен, жылқылармен және ұсақ мүйізді малдармен бәсекеге түседі. Сондай-ақ оқиға қалың қар жауымен және төменгі температурамен (-30°C) күрделене түсті. Мұның барлығы вирустың тез таралуына әсерін тигізді.

ФАО мен жануарлардың денсаулығын қорғайтын дүние жүзілік ұйымның инициативтері бойынша жедел түрде кризисті болдырмау командасы ұйымдастырылды. 18 қаңтар күні, Улан-Батордан автомобильмен екі күн жүрістен кейін, экспедиция баратын жерге жетті. Ғалымдар хабарлады, эпизоотияның жанданған, қызған шағы дегенді айтты. Экспедицияның мәліметі бойынша, қаңтардың аяқ кезінде аурудың шығу

Гобиде PPR эпизоотиясы кезінде ақбөкендердің өлекселерін жағу © Ричард Коктікі

оқиғасы мен өлім-жітім популяцияның таралуының барлық территориясында тіркелді, ал сәуірде жануарлар саны екі есе азайды (5000 басқа дейін). Мамандар растады, өлім-жітімнің көпшілік бөлігі чуманың таралуының нәтижесі болды, сонымен бірге бірінші рет бұл аурумен сібір таутекесі (*Capra sibirica*) және қарақұйрықтың (*Gazella subgutturosa*) ауырғаны белгілі болды. Ақбөкендер арасында қырылудың жоғары болуы айтарлықтай қобалжу тудырады: ол ақбөкендердің бұл вирусқа өте сезімтал екендігін байқатады (табиғи жағдайда зерттелген көптеген африкандық антилопаларға қарағанда, олардан айырмашылығы), немесе олардың организмдерінің инфекцияға қарсылығы төмендеген азықпен қоректенуі, мекендейтін ортаның азая түсу нәтижесінде болды және басқа жануарлармен жайылымдар үшін күшті күрес жүргізу керек. Түрдің дағдыры екі жақты қайғылы – 2015 ж. Қазақстанда геморрагикалық септицемиядан 200 000 ақбөкендер қырылған.

Жабайы жануарлардың үй малдарынан PPR жұқтыру оқиғасы вирусты қатаң бақылау керектігін алға тартады және оның трансмиссиясын үй малдарынан жабайы жануарларға деуге болады және керісінше беруге болмайды. Тағы да айтарымыз, үй малдары арасындағы кез-келген эпизоотия айтарлықтай қауіп туғызады жа-

Эпизоотия кезінде табылған аштықтан өлейін деп жатқан ақбөкен © Ричард Кок

Хуйсин-Гобиде кризисты болдырмаудың бірлескен экспедициясы, қаңтар 2017 ж. Артқы қатар: Солдан оңға: Д-р Бувибатар (WCS); Проф. Кок (Королевтік ветеринарний колледж, Лондон); Д-р Болортуя (ФАО ООН); Д-р Энхтувшин (жабайы табиғатты қорғау қоғамы); г-н Аруинбатар (жабайы табиғатты қорғау қоғамы), Д-р Батхуаг (VABA – мемлекеттік ветеринарлық служба); Алдыңғы қатар: Солдан оңға: Г-н Тсенд-Ауиш (жабайы табиғатты қорғау қоғамы); г-н Октябри (ФАО) және г-н Батсайхан (ақбөкенді қорғау қоғамы, Дарви-сум, Жабайы табиғаттың Халықаралық Фондысы) © Мунхдурендікі

байы тұяқты жануарлар үшін, онсызда өте күрделі жағдайда, браконьерлік үшін болатын күрес және жайлымды басқа жануарлармен бөлісу жөнінде. Соңғы эпизоотия моңғол тұртармағын жойылып кету қаупіне дейін алып келді, ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың чумасынан, Қазақстанда ақбөкендерді қырған геморрагикалық септицемиядан бөлек; жеткілікті түрде күресуге болады – үй малдарының арасында аурудың таралуын бақылауын күшейту қажет (ең бастысы, вакцинация көмегімен).

Көптеген ақбөкендер вирусты жұқтырған және қырылған; қырылғандар арасында арқарлар, таутекелер және қарақұйрықтар бар, сонымен бірге мүмкіндік бар, екі милшондық популяциясы бар моңғол дзерендері (кеңалқымды жайран) вируспен зақымдануы мүмкін ғой. Мұның бәрі ұлттық және Халықаралық деңгейлерде аурумен жедел күресу шараларын дайындауға себеп болды. Моңғолия тұрғындары қиындықтармен күресе білді және дәстүр бойынша табиғатқа қамқорлықпен қарайды. Бұл проблемаға дұрыс жолмен қараса, оны бірлескен күшпен шешуге болады, бірақ ол үшін саясат көзқарас қажет

Мақалалар (кеңейтім)

және халықаралық табиғат қорғау және спонсорлық ұйымдардың қолдауы қажет.

Алғыстар: Біз FAO ООН мен жануарлардың денсаулығын қорғаудың халықаралық ұйымдарының құтқару командасына рахметімізді айтамыз; Моңғолия үкіметіне және Улан-Батора мен Ал-

тай-Гоби тұрғындарына, атап айтқанда, ветеринарлық служба мен НПО қызметкерлеріне – табиғаттың нағыз қорғаушыларына; жабайы табиғатты қорғау қоғамына және ақбөкенді сақтау Альянсына; ғалым – зерттеушілер мен Королевтік ветеринарлық колледждің қызметкерлеріне.

Қытайда ақбөкеннің тарихы, жойып жіберу және қайта жерсіндіру келешегі

Шаопэн Цуй^{1,2}, Э. Дж. Милнер-Гулланд³, Навиндер Дж. Сингх⁴, Хунцзюнь Чу⁵, Чуньван Лу^{1,2}, Цзин Чэнь^{1,2} и Жиганг Жианг^{1,2*}

1 - Жануарлар экологиясы және табиғат қорғау биологиясының бас лабораториясы, Зоология институты АН КНР, Пекин, Қытай; 2 Университет АН КНР, Пекин, Қытай; 3 Оксфорд университеті, кафедра зоологии, Оксфорд, Ұлыбритания; 4 Жабайы табиғатты, ихтиология және экологиялық зерттеу кафедрасы Швецияның ауыл шаруашылық ғылым университет Умео; 5 Колледж табиғат ресурстарының және экологиялық ғылымның Синьцзян университеті жанындағы, Синьцзян, Қытай.

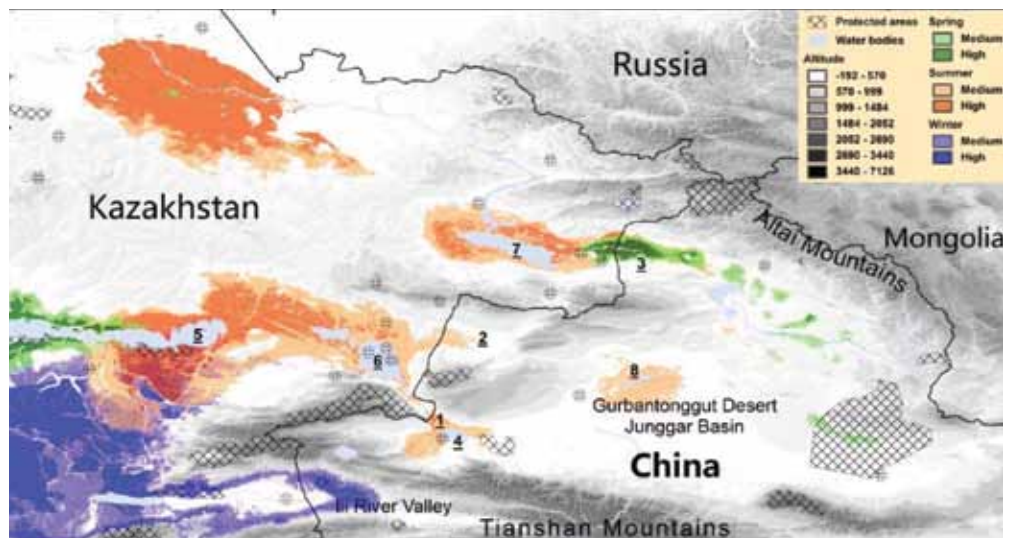
*Автор-корреспондент: Чжиганг Цзян, jiangzg@ioz.ac.cn

Бұрын ақбөкендер Солтүстік-Батыс Қытай территориясында кең таралған. Бірінші жазба түріндегі деректер ақбөкен мүйіздерін дәстүрлі қытай медициналық рецептерінің компоненті ретінде пайдалану 2 000 жыл бұрын пайда болған. XX-ғасырдың 50-шы жылдары Қытайда ақбөкендер популяциясы кенеттен төмендеп кетті және соңында түгелдей жойылып кетті, жануарларды есепсіз, бақылаусыз аулаудың, мекендейтін қоңыстарының қысқаруы және қоныс аударатын жолдарында кедергілердің нәтижесінде. Түрді қалпына келтіру

мақсатымен 1987 ж. Қытайдың Ганьсу провинциясында жабайы жануарлардың жойылып кету қаупі бар түрлерін қолда өсіру үшін Увэй орталығы ұйымдастырылды (УЦРУДЖ) (қазірде – Ганьсу жойылып кету қаупі бар жануарларды қорғау орталығы). Популяцияның ядросы 11 ересек ақбөкеннен құралды, орталыққа 1988 жыл мен 1991 жылдар аралығында Сан-Диего зоопаркінен және Берлин зоопаркінен әкелінген, сонымен бірге 1997 ж. Бір жабайы ақбөкен лағы Қалмақиядан әкелінген. Қазірде УЦРУДЖ-да 170-тен астам жа-

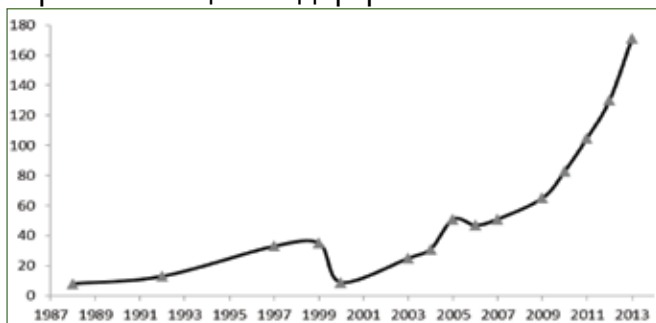
Сурет 1. Қытайда ақбөкендердің тарихи таралуы (қою қара линия). Пунктирлі линиямен ақбөкеннің моңғол тұртармағының таралуының тарихи ареалы көрсетілген. Көңіл аударыңыз, Қытайда УЦРУДЖ ақбөкеннің таралу ареалынан тыс жерде алыс.

Сурет 2. Қытайдағы облыстар, шартты түрде, ақбөкендердің тіршіліктері үшін көктем, жаз және қыста мекендеуге болады. Мына схеманың мәлімететіне қарағанда. Қытайда ақбөкендерді реинтродукциялау үшін маусымдық ареалдарының бір-бірінен алыстығы болып табылады; ақбөкендер популяцияларының өмір сүруі үшін үлкен территорияны бөлу жорамылданады. Цифрлар бұл зерттеуде баяндалған географиялық территорияларды көрсетеді: 1. Алашанькоу; 2. Тачэн; 3. Зимунай-Каба; 4. Көл Эби-Нур; 5. Көл Балқаш; 6. Көл Алакель; 7. Көл Зайсан; 8. Көл Манас.

нуарлар бар. Бірақ, центрдегі кеңістіктің тарлығынан және ішінде осы жабық популяцияда инбридингтің болуы, сондай-ақ қыс айларының суық болуы мен ауруларға байланысты, оның мөлшері тұрақты үнемі өзгеріп отырады. Мысалы, 2000 жылы орталықтағы жануарлар саны 77%-ке дейін, 9 особқа дейін қысқарды.

Осы уақытқа дейін жануарларды табиғи ортаға жіберу туралы (қайта көбейту) шаралары қолға алынған жоқ. Алдымен оны жоспарлап, реинтродукция программасын жүзеге асыру үшін жануарлардың таралуының тарихи ареалын зерттеу керек және ақбөкендер үшін потен-

Сурет 3. Жабайы жануарлардың жойылып кету қаупі бар түрлерін қолда өсіру. Увэй орталығында ақбөкендер санының популяциондық өзгеруі.

циальды участкілерді анықтау керек. Бірақ, Орталық Азия елдерінен ерекше, Қытайда ақбөкендердің бұрынғы қоныстанған жерлері зерттелген жоқ және жануарлардың уақыт бойынша санының қысқару динамикасы, оларды жойылып кеткенге дейінгі мәліметтері жоқ. Сонымен бірге бұл антилопалардың көрші елдерге маусымдық қойс аударуының тарихи мараруттары зерттелмеген және жануарлардың реинтродукциялық тіршілігі де анықталмаған.

Қазіргі кездегі ақбөкен мекендейтін жерлердің жағдайларын есепке алу қажет. Сонымен бірге, талас мәселе болып - ақбөкеннің тұртармағына жатуы жатады, ол тарихи Қытай территориясында таралған. Кейбір зерттеушілердің пікірінше, Қытайда ақбөкеннің моңғол тұртармағы мекендеген жоқ, онда не дара түрдің өкілі, не басқалармен бірге, нақтылы (номинативный) тұртармағы болып табылады.

2017 ж. Scientific Reports жарияланған мақалада, біз ақбөкеннің таралуының тарихи ареалының схематикалық сипаттамасын бергенбіз және Қытайда оны реинтродукциялау үшін потенциалды

Мақалалар (кеңейтім)

Жабайы жануарлардың жойылып кету қаупі бар түрлерін қолда өсіру Увэй орталығында ақбөкендер (УЦРУДЖ) (Қазірде – Ганьсюде жойылып кету қаупі бар жануарларды қорғау Орталығы) © Жиганг Жианг

территорияларды да көрсеткенбіз, ол үшін әдебиет мәліметтерін жинағанбыз, интервью және прогнозикалық моделирование жүргізгенбіз. Барлығы 28 тарихи мәліметтер табылды, олар XIX-ғасырдың аяғынан XX-ғасырдың 50-шы жылдарына дейін қамтиды, олар тек қана *Saiga tatarica tatarica* түртармағына қатысты. Maxent® программасы бойынша табылғандардың көп бөлігі ақбөкендерді реинтродукциялау үшін жарамды маусымдық мекендейтін қоныстар, бір-бірінен алыс қашықтыққа орналасқан; атап айтқанда, потенциалды территория Іле өзені жазығында, жануарлардың қыстап шығуына қолайлы, Тянь-Шань тау системасында, мұнда ақбөкендер көктем-жаз кездерінде қоныс аударуы мүмкін. Сондай-ақ, Қытайда

ақбөкеннің таралуының тарихи ареалының биоклиматтық көрсеткіштерінің көп бөлігі Қазақстанда таралған бетпақдала популяциясының таралуының қазіргі жағдайынан едәуір айырмашылығы бар. УЦРУДЖ-де, сонымен бірге, табиғат жағдайымен экологиялық көрсеткіштер жөнінен жануарсарды реинтродукция жасау үшін идеальный жер болып табылмайды.

Сонымен бірге, біз жорамылдаймыз, жануарлар қозғалыстарында тарихи екі әртүрлі схемалар болды-тұрақты маршрут бойынша және кездейсоқ қозғалыстар. Біздің зерттеулеріміз нәтижелері мынаны көрсетеді: Қытайда ақбөкендер популяцияларының өздерін өздері қолдайтындығын және еркін қозғалыстарын қалпына келтіру өте күрделі. Біздің рекомендацияларға сәйкес, Синьцзян провинциясының солтүстігінде қорғалатын территорияда, бұл жануарлардың потенциалды мекендейтін қоныстарда, ақбөкендерді қолда өсірудің қосымша орталығын ұйымдастыру керек және КНР үкіметі деңгейінде келешекте бұл биологиялық түрді қалпына келтіру жоспарын дайындау қажет.

Ескерту: Scientific Reports, журналында жарияланған мақаланы толық таба аласыздар: <http://www.nature.com>

Атырау облысында (Қазақстан) ақбөкеннің Волго-Орал популяциясының шағын территориялық группироакасын сақтау тәжірибесі

Владимир Терентьев¹, Марк Пестов^{2} 1 - Қазақстанның биоәртүралігін сақтау ассоциациясы; 2 - «Дронт» экологиялық орталығы.*

**Автор-корреспондент: Марк Пестов, vipera@dront.ru*

Каспий теңізінің солтүстік жағалауында Қазақстан Республикасы Атырау облысының Исатай ауданында (сур. 1) көлемі 50 мың га жерде 50 жыл бұран аңшылық шаруашылығы ұйымдастырылған болатын. Аңшылық шаруашылығының солтүстік шекарасы Атырау-Астрахань трассасынан оңтүстікке қарай шамамен 30 км өтеді және жергілікті жерде тек информациондық табличкамен белгіленген. Мұнда рельеф тегіс, өсімдіктер, негізінен, жусан-дәнді шөптермен және тұзды со-

лянки сообществасынан тұрады, ал теңіз жағалауында және төменгі шұңқырлау жерде қамыс және жыңғылдың жеке бұталары қаулап өседі. Аңшылық шаруашылығы территориясында сүтқоректілерден ақбөкеннен басқа, жабайы шошқа, орқоян, қасқыр, түлкі, қарсақ, еноттәрізді ит мекендейді. Құстар, негізінен, су маңы құстарынан тұрады. Бірақ, арнаулы ботаникалық және зоологиялық зерттеулер бұл территорияда әзірге жүргізілмеген.

Деседе, аңшылық шаруашылдығында белгілі дәрежеде ақбөкендерге санақ жұмысы техникалық мүмкіндіктің жоқ болуынан жүргізілмеді. Әдетте, санақ жұмысын жүргізу үшін есепшілер ақбөкендерге түйемен жақындап келеді, олардың қатысуын антилопалар тыныштықпен қабылдайды, өйткені аңшылық шаруашылдығы маңында мал фермалары орналасқан; ал қоршалмаған охотугодия территориясына үнемі үй малдары енеді. Бұл территорияға бірінші ақбөкендердің енуі (9 бас) 1995 ж. 5 – желтоқсанда болды. Жануарлардың максимальды саны (350 бас) мұнда 2011 жылы байқалды. 2017 ж. мамыр айы кезінде ақбөкендер саны шамамен 30-40 бас деп бағаланды. Қызметкерлердің пікірінше, 20 жылдан артық уақытта бұл тұяқтылар бұл территорияда тұрақты тіршілік етті, бұл территорияны тастап кеткен жоқ, 16 шақырым белгілі формадағы участке тығыз мекендеп теңізге жақындай түсе, оның солтүстік шекарасы 25 шақырымдай. Ақбөкендердің бұл группировкасы бар болғаны 170 шақырымдай Волго-Орал популяциясынан оңтүстікке қарай болса да (сур. 1), олардың мұнда тұрақты мекендейтіне жануарларды алдынала бақылау нәтижесі көрсетеді, спутниктік сырғалар кигізілген ақбөкендермен. Бұл жұмыстарды 2015-2016 жылдары Қазақстандық биоәртүрлілікті сақтау ассоциациясы қызметкерлері компания НКОК (Норт Каспиан Оперейтинг Компани) қаржылық қолдауымен атқарған. Екі жылдың ішінде мамандар алынған материалдардың көлемі жылдан-жылға біртіндеп азая түскен, қасқырлардың аулауынан жануарлардың өлімі көбейген. Қазірде тұрақты сигнал 2016 ж. Білезік салынған бірғана аналық ақбөкеннен ғана түседі.

Бұл группировканың бөлінуі (изоляция) толық емес, өйткені, аңшылық шаруашылығы қызметкерлерінің мәліметтеріне сәйкес, 2008 ж. желтоқсан айында оған негізгі популяциядан 9 ақбөкен текесі қосылған, олар Волго-Орал междуречьяның солтүстік аудандарынан келген. Айта кету керек, мұндай жағдай-байланыстар әдетте сирек кездеседі.

2015 ж. ақпан айында ақбөкен Атырау облысының охотхозяйства территориясында
© Жасулан Кужеков

Мұның қосымша дәлелі - 2010-2011 жж., жануарлардың шығынының болмауы себеп болады; бұл кезде Волго-Орал популяциясының саны апатты шығынға ұшыраған еді – эпизоотия нәтижесінде жануарлардың жаппай қырылғаны белгілі.

Мүмкін, алыс келешекте, алыс маусымдық қоныс аударуы жоқ осы группировкадағы ақбөкендер бағалы генофондының көзі болуы ғатап емес, ақбөкеннің тарахи ареалының басқа аудандарына реинтродукция жасау үшін, сонымен бірге дала антилопаларын қолда өсіру экспериментін жүзеге асыру үшін маңызы өте зор.

Аңшылық шаруашылығы қызметкерлері жорамалдайды, бұл территорияда ақбөкендердің тұрақты тіршілік етуінің қолайлы факторлары - олардың түбекте жақсы орналасуы болып табылады; жақсы изоляцияда, Забурун каналында тұрақты судың болуы, ол бүкіл жағалау бойынша өтеді, ақбөкендер осынан су ішеді; азық қоры жеткілікті; аңшылық шаруашылығы қызметкерлері территорияның қорғау режимін қамтамасыз етеді және олар биотехникалық шараларды да жүзеге асырады (ақбөкендер мен қасқырлар саын реттеп отырады).

Атап айту керек, 2013 ж. мамыр айына дейін аңшылық шаруашылығында ақбөкендердің барлығы туралы тек бірнеше адам ғана білетін, бұл олардың тыныш өмір сүруін қамтамасыз етті, соның арқасында жыл сай-

Мақалалар (кеңейтім)

ын оның саны өсті. Деседе, оқиға қолайсыз жағдайға қарай өзгерді – облыстық газет «Ақ Жайықта» мақала жарық көрген соң, онда охотхозяйстваның директоры Асылтек Испусинов ақбөкендерді сақтау жөнінде өзінің тәжірибесімен бөлісті. Браконьерлік оқиғасы пайда болды және көптеген жолдар аңшылық шаруашылығы арқылы өтетін болды, және группировканың саны қысқара бастады. Аңшылық шаруашылығы территориясында ақбөкендер үшін 2014 ж. желтоқсан айы апатты болды, онда бір ғана рет браконьерлер ақбөкендердің едәуір бөлігін атып алды және атып алған жануарларды алып кетті. Деседе, қылмыстылар табылған жоқ. Охотхозяйстваның таңдаулы егерлерінің бірінің мезгілсіз қайтыс болуы Шамуратовтың Гайноллы Изимовичтың – ақбөкенді қорғауды едәуір нашарлатып жіберді.

Қазірде охотхозяйства қаржылық қиыншылықты басынан кешіруде, бұл ақбөкенді қорғауға әсер етеді. Аңшылық шаруашылығы қорғау режимін сақтау үшін оперативті түрде кезек күттірмейтін шараларды жүзеге асыру қажет яғни тәулік бойы қорғауды қамтамасыз ететін екі оперативті группа ұйымдастыру керек, 4 единицаны

пайдалану арқылы, сондай-ақ қосымша құрыл – жабдықтарды: навигаторов; видеорегистраторов, оптики, фотоловушек – пайдалану. Өте қажет жануарларды бақылау үшін әрі оларды қорғау үшін бақылау вышкасын орнату керек. Бұл ресурстарды пайдалану арқылы қайтадан бұл группировканың санын көтеруге болады, бірнеше жүз басқа дейін және келешекте экологиялық туризм ұйымдастыруға әбден болады, оған Астрахань-Атырау автомобиль жолын реконструкция жасау мүмкіндік туғызады.

Қортынды да мынаны айтуға болады, Асылтека Испусиновтың көп жағдайда тырысуының арқасында ақбөкендер бұл охотхозяйства территориясында тұрақты тіршілік етеді. Іске берілгенін мойындай отырып және бұл адамның энтузиазмін ескеріп, 2016 ж. оны Атырау облысының аңшылар мен балықшылар қоғамының председатели етіп сайлады. Оның басқаруындағы охотхозяйстваның қызметкерлері ақбөкендерді сақтау үшін дайын әрі барлық күштерін салады, бірақ олар көмекке зәру және барлығын бірігіп жұмыс істеуге шақырады, кім бұл сирек жануарды зерттеуге, популяризациялауға, қорғауға дайын.

Ақбөкен популяциясын қалпына келтіруде «Халықаралық институттардың» ролі

Ирина Новак, biodiversity@tut.by Фрайбург Университеті, Германия

Кіріспе

Ақбөкен популяциясын қорғау және санын қалпына келтірудің қазіргі процессі 20 жылдан асты. Әйтседе түр бұрынғыша апатты жойылып кету категориясына жатады, талас тудырмайды, 1990-шы жылдардың аяғына қарағанда, оның күйі едәуір жақсарды. Оның соңында көп адамдардың үлкен жұмыстары тұр, браконьерлікпен күресу үшін көп күш жұмсаған, ерекше қорғалатын табиғи территориялар (ООПТ) сетінің дамуы, көптеген табиғат қорғау және білім беру проекттерін жүзеге асыру, ғылыми зерттеулер және мониторинг жүргізу.

Популяцияның күйін жақсарту процессінде басты қадамның бірі - 2006 ж. күшіне енген ақбөкенді сақтау, қалпына келтіру және

тиімді пайдалану жөніндегі өзара түсіністік туралы Меморандум, оған өз елдері территорияларында осы түр мекендейтін барлық елдер қол қойған, және координация жасайтын секретариат - қоныс аударатын түрлерді сақтау Конвенциясы (MoV). Ақбөкен популяциясын қалпына келтіруде MoV-тың ролін зерттеуге осы мақала арналған, оның нәтижелері басқа қоныс аударатын түрлерді қалпына келтіру жұмыстарына пайдасын тигізуге тиіс.

Теориялық негізі

Бұл зерттеуге негіз - халықаралық «режимдер» теориясы болып табылады (англ. regime theory), ол халықаралық «институттардың» қызметтерін зерттейді. «Институттар» деп «Ойындар ережесін»

анықтайтын заңдарды, ережелер мен нормаларды түсінеді. Белгілі бір нақты проблемаларды (мысалы, МоВ ақбөкен жөнінде) шешуге арналған «Халықаралық институттар» өздері «халықаралық режим» болып саналады. Практика жүзінде «Халықаралық режимнің» положениясын жүзеге асырады, қосымша механизмдерді дайындайды, олар келешекте барлық қатысушы жақтардың жұмыстарына әсер етеді – мемлекеттік ұйымдар, НПО, ғылыми мекемелер, эксперттер және т.б

Методология

1994 жылдан 2016 жылға дейін кезеңде ақбөкен популяциясы санының қалыптасу тарихын зерттеу документтеріне талдау жасау методымен жүргізілді, жақтардың кездесуі үшін дайындалған, МоВ-қа қол қойған, КМВ, СИТЕС, МСОП документтері, Сайга Ньюс шығарылулары, ғылыми жариялымдар және басқалар. Басты информацияның көзі-эксперттердің интервьюы болды, ақбөкенді сақтаумен айналысатындар.

Нәтижелері

Халықаралық іс-әрекеттерді ақбөкен популяциясын сақтау және оның санын қалпына келтіруді бірнеше этапқа бөлуге болды. Бірінші этап, 1990-шы жылдардың аяғынан 2002 жыл аралығындағы кезеңді қамтиды, «халықаралық режимнің» негізгі положенияларының қалыптасуымен байланысты. Оның финальдық аккордты ақбөкенді қорғау жөніндегі Халықаралық мәжіліс болды, ол Қалмакия Республикасының Элисте қаласында 2002 ж. 5-10 мамыр айында өтті (<http://biodiversity.ru/programs/saigak/meeting.html>). 2002 жылдан 2006 ж. дейін кезең елдердің арнаулы өкілдері арасындағы келісімдер этапы болып табылады, территорияларында ақбөкен мекендейтін елдер, және МоВ-қа қол қоюмен аяқталды және арнаулы формированием «режимі». 2006 жылдан 2016 жылға дейінгі кезең географиялық және таксономикалық кеңеюі «режимі»-нің этабы болып табылады, сонамен бірге саны едәуір партнерлық ұйымдар арасындағы әрекеттерді координация жасау.

Зерттеу - ақбөкеннің үш популяциясын зерттеуге бағытталған (орал, бетпақдала және үстірт) Қазақстан территориясында. Түрді сақтау шараларын жүзеге асыру процессі кезінде сондай-ақ нақты этаптарды да анықтауға болады. Мысалы, нәтижелі фазасы 1990-шы жылдардан 2003 жылға дейінгі кезеңді қамтиды. Бұл уақытта аңшылық жасауға ұлттық тиым салынады; сонымен бірге, табиғат қорғау НПО-лар түрді сақтауға бағытталған бірінші проектілерді жүзеге асыра бастайды. Келесі үш трансформациясы фазасы болып табылады, онда ақбөкенді сақтаудың бірінші ұлттық программасы дайындалады және шараларды қаржыландыру ұлғаяды, браконьерлікпен күресуге бағатталған. Мұнымен бір кезде НПО-ның жүзеге асыратын инициативаларының саны өседі, сонымен бірге «Алтын-Дала» табиғат қорғау инициативасы қалыптасады (ПИАД <http://acbk.kz/ru/pages/6339.html>). Сөйтіп, бұл кезеңде ақбөкеннің қысқару проблемасына қарау-тәсіл едәуір өзгереді: активті табиғат қорғау әрекеттері басталады.

Келесі этап 2007–2010 жылдарды қамтиды. Бұл уақытта бұған тарталған барлық жақтардың қабылдайтын іс-әрекеттері дамиды және күшейеді; мұнда, бірақ, олар браконьерлікке қарсы әрекеттерге топтасқан, түрге нағыз, басты қауіп төндіруші ретінде. 2010 жылдардың басында қосымша проблемалардың шиеленісумен жалғасты: бұл 2010–2013 және 2015 жж. ақбөкендердің жаппай қырылуы, сонымен бірге қоныс аудару жолында линейный инфраструктураның дамуы, оның ішінде Қазақстан мен Өзбекстан арасында шекаралық бөгеттердің (загрождения) салынуы. Бұл кезеңді осы проблемаға қарсы бірлескен әрекет этабы деп атауға болады, өйткені ол тез арада жауап шараларын дайындау және қабылдаумен сипатталады, көптеген қатысушылардың бірлесіп жүзеге асыратын шаралар.

Талдау

Ақбөкенді сақтау үшін «Халықаралық режимнің» қалыптасуы және дамуы бірқатар механизмдерді ұйымдастыруға

Мақалалар (кеңейтім)

мүмкіндік берді, олар келешекте түрдің қалыптасу процессінің негізгі компоненттері болды. Бірінші кезекте, бұл түрдің жай-күйі жөніндегі Отчет (есеп), ол үнемі жаңартылып отыратын ақбөкеннің жағдайы жөніндегі оның барлық ареалындағы күйі баяндалады және әрбір популяция үшін ең актуальды қауіптар туралы мәліметтер, сонымен бірге ондағы негізгі мәселе - Ортамерзімді халықаралық жұмыс программасы, әрбір бес жылда қалыптасады. Ол, өзі жағынан, әрекеттердің біріңғай жоспары болып табылады, бұл қатысатын жақтардың өздерінің әрекеттерін сәйкестендіруге мүмкіндік береді және сөйтіп олардың тиімділігін арттырады.

Халықаралық әрекеттердің басқа нәтижелері арасында коммуникация механизмдерін ұйымдастыру мен есеп беруді бөліп айтуға болады. Оған жататындар, мысалы, ұлттық және проекттердің отчеттары, сондай-ақ Сайга Ньюстеги жарияланған материалдар. Үнемі информациялармен алмасып отыру адамдарға бір-бірінен үйренуге көмектеседі, және оларды жақсы нәтижелерге жету үшін ұмтылдырады.

Айтарлықтай маңыздысы «Халықаралық институттардың» аурулардың таралуына бақылау жасау шараларын дайындауға қосқан үлесі және қолдануға берілген линейный инфраструктураның әсер етуінің жағымсыз жағын азайту. Ол өзіне эксперттерді тартуды, қаржы іздеу, әрекеттерге координация жасау, ғылыми зертеулерді жүргізу және шешімдер дайындауды қолдайды.

Маңызды нәтижелердің бірі – халықаралық институттардың проблемаларды тұжы-

рымдауға үлес қосу, яғни ақбөкен санының қысқару процессін түсіну, экологиялық және социальды актуальды проблема екендігі. Бұған түрді МСОП-тың Қызыл кітабына енгізу себеп болды. Соңында, MoV төңірегінде тұрақты кездесулер өткізу, ақбөкенді сақтауға қатысушылардың формальды емес қауымдастықтың жұмыстарын қолдайды, серіктестікті күшейту арқылы және бірлескен проекттерді жүзеге асыру үшін күштерді біріктіруге көмектесу арқылы. Ең анық маңызды мысалдың бірі - мұндай бірлесіп жұмыстар істеу ПИАД-тың Қазақстанда кеңею туралы жақындағы шешімі барлық үш популяцияларда жұмыс істеу мақсатында.

Сонымен, талдау мынаны көрсетеді: халықаралық институттардың қызметтері маңызды факторлардың бірі болып табылады - ақбөкенді сақтау әрекеттерін қолдау үшін. Басқа маңызды факторларға бұл процеске әсер ететіндерге мыналар жатады: түрдің потенциалды экономикалық маңызы, оны зерттеу уақытында басталуы және оның жойылып бара жатқан проблемасына көңіл аудару, сонымен бірге бұл процеске көптеген қатушылардың активті жұмыстары, мемлекеттік органдарды, НПО-ны, зерттеу институттарын, эксперттерді және басқаларды қоса есептегенде.

Бұл зерттеу ақбөкенді сақтау процесіне қатысушылар санын келешекте өсіру мүмкіндігін зерттеу қажет екендігін ұсынады, бірінші рет, бұған жергілікті тұрғындарды тікелей қатыстыру арқылы жүзеге асыруға болады.

Толық отчетті алуға болады, сұрау салу арқылы: biodiversity@tut.by.

Өзбекстанда ақбөкенді сақтау Альянсы жұмысында табиғатты қорғау қызметінің әсерін бағалау методы ретінде өзгеру Теориясын тексеру

Кирсти Симкин, Оксфорд университеті. kirsten.simkin@some.ox.ac.uk

Қоршаған ортаны қорғау ісіне қолдану әсерлерін сапалы бағалау қажеттілігі туады. Осыған байланысты қолайлы табиғатты қорғау инициативін бағалаудың рациональды әдісін іздеу жұмысы интенсивті жүруде. Бірақ, жиі бұл әдістер

өте үлкен уақытты және қаржылық жұмыстарды қажет етеді және шағын НПО үшін іске асуы қиырақ. Өзгеру Теориясы мұндай НПО-ға тез мүмкіндік береді-бағалауды тиімді өткізуге. Біз Өзбекстанда ақбөкенді сақтау Альянсы жұмысының

әсерін бағалау жүргізілді, өзгеру Теориясы көмегімен.

Жай ғана өзгеру теориясын (ТИ) «түсіндіруші теориясы, қалай және неге қандай-бір инициатива – жұмыс істейді» деп анықтауға болады. Тым дәлме-дәл анықтауға байланысты, бұл сипаттау әдісі негізгі болжамдар жиынтығы, олардың негізінде кейбір әрекеттер қабылданады, ұзақмерзімді келешекте белгілі мақсатқа жету үшін және олар бұл әрекеттер мен инициативаларды немесе программаларды жүзеге асыру қорытынды арасындағы өзара байланысты түсіндіреді. ТИ-ды орындау процессінің өзі ықпал ету немесе жақындау теориясына негізделген яғни жоспарлауға, орындауға немесе индивидуум деңгейіндегі өзгерістерді бағалау, ұйымдар немесе қауымдастық. Теория өзгеру тұрақты түрде, талқылауға негізделген талдау процессі және зерттеу, мүмкін разработка деталдарын терең түсіну, пайдалануға болады, программалар

ТИ-дегі негізгі ұғымдар:

Шаралар	Белгілі анық әрекеттер, қауіпті төмендетуге бағытталған немесе мүмкіндікті қолдау.
Өнім	Шаралардың тікелей. өлшеуге болатын нәтижелері, инициативалар төңірегінде жүзеге асқан.
Қорытындылар	Аралық нәтижелер, оған проект төңірегінде өнімді ұйымдастыру.
Ықпал ету	Инициативтердің нәтижелері тым кең және келешегі ұзақ, сонымен бірге инициативтердің үлесі тым глобальды мақсатқа жетуге негізделген
Жорамалдау	Бекіту, алғы шарттар арасындағы байланыстарды түсіндіретін ұзақмерзімді өзгерістердің ерте және орта этаптары процестеріндегі өзгерістер, сондай-ақ күтілетін себептер, ол жөнінде ұсынылған инициативтер бұл өзгерістерді тударуы керек, сонымен бірге бұл өзгерістер қалай өтетін болады.

Өзбекстанда ақбөкенді сақтау Альянсы жұмыстары негізінде біз өзгеру теориясының сериясын дайындадық. Ол үшін эксперттердің пікірлері мен отызтары зерттелді, сонымен бірге Альянстың стратегиялық жоспарлары, есептері және басқада документациялары. 2 – суретте өзгеру

мен стратегияларды орындау және бағалау кезінде, сондай-ақ әсер етулерді бағалау. Бұл мәселенің мәнін үнемі жаңартылып отыратын схеманың көмегімен түсіндіруге болады және түсіндірулер. Өзгеру теориясын дайындауға болады және программалар мен проекттерді жүзеге асыру кезінде кез-келген этапта пайдалануға болады – идеялардың қалыптасу стадиясы кезінде, сондай-ақ проектін жүзеге асыру және бітіру кезінде және істелген жұмысты бағалау кезінде.

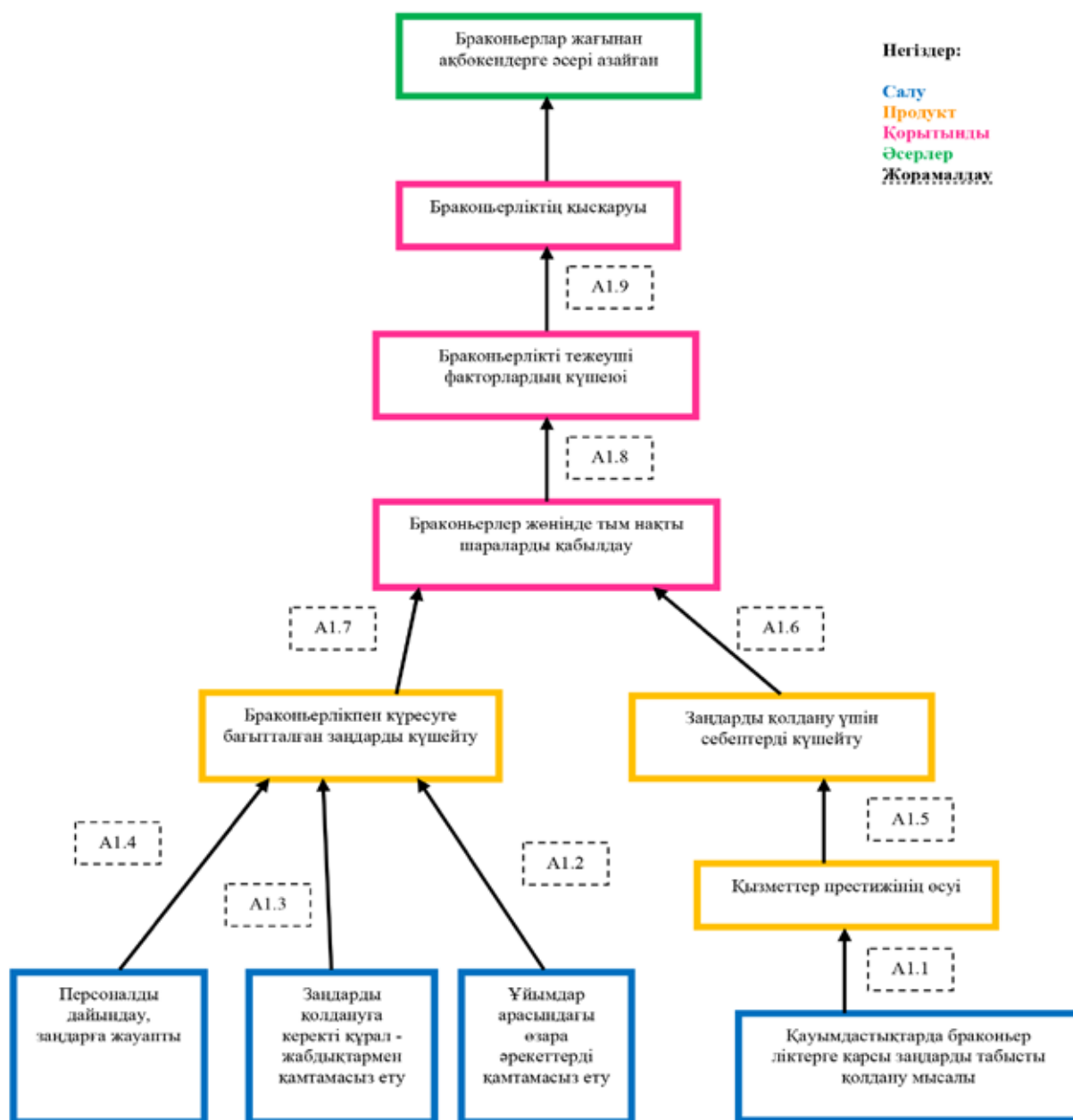
ТИ-дың жұмысы, әдетте, қисынды тізілген әрекеттерге сәйкес жүргізіледі, шаралардан басталып және әсер стумен аяқталатын (сур. 1). Барлық тізбектер жорамалдау серияларына негізделген, олар анық тұжырымдалған болуы керек.

Сурет1. ТИ-дің компоненттерінің жүйелі схемасы

теориясының даму схемаларының бірі көрсетілген, ақбөкендерге браконьерлер жағынан әсерлерді азайтуды бағалау үшін дайындаған, нәтижесінде құқық қорғау шаралары жүзеге асқан. Схемада істелген шаралардан бастап күтілген нәтижеге дейінгі гипотетикалық жол көрсетілген.

Мақалалар (кеңейтім)

Сурет 2. Өзгеру теориясының даму схемасы, бағалау үшін дайындалған

Құқықтық қорғау шараларын жүзеге асыру нәтижесінде браконьерлер жағынан ақбөкендерге әсер еті азайды.

Сонымен бірге структуралар этаптарының әрқайсысы үшін жорамалдау анықталды. Өзгерістің даму тізбегінде әртүрлі компоненттер арасында белгілі өзара байланыстарды күткенде жорамалдау біздің ішкі логикамызды түсіндіреді. Тілеген бойынша жорамалдау ғылыми зерттеулермен бекітілуі керек, практикалық пайдаланудың табысты мысалдарымен

бекітілуі де қажет және expertтік біліммен. Жорамалдау сондай-ақ жорамалдауды далалық зерттеу жұмысының көмегімен протестировать етуге болады, қаржы базасы мен уақытқа байланысты.

Сонымен, Өзбекстанда ақбөкенді сақтау Альянсының жұмысында өзгеру теориясын қолдану бұл тәсілдің потенциалын көрсетті, өзара ықпал жасау құралы есебінде, жоспарлау, зерттеу және ерекше, информация жинау үшін негізгі бағыттарды анықтау және келешекте бағалау. Өзгеру

1-ші тізбек үшін жорамалдау:

Код	Жорамалдау
A1.1	Адамдарға олардың қауымдастығынан басқа адамдардың пікірлері бәрі бір емес
A1.2	Ұйымдар арасындағы өзара әрекеттер заңдылық актілардың жүзеге асуына көмектеседі
A1.3	Оқыған және жабдықталған инспекторлар өздерінің құралдарын браконьерлік немесе басқа да мақсаттар үшін пайдаланбайды
A1.4	Дайындық қатысушылардың білімдерін тереңдетуге жағдай жасайды
A1.5	Бұл қызметтің престижасының өсуі, нәтиже сияқты, құлшына еңбек етуге ұмтылу - бұл әрекет қауымдастықты насахаттау есебінен
A1.6	Себептерді өсіру заңдарды қолдану үшін заңдылық актілердің белгілі дәрежеде сапасы болмаса
A1.7	Браконьерлер пайдаланатын құрал-жабдықтардың саны мен сапасы өспеуі керек және осы арқылы «Қару - жарак» шығару процесінде негізінен, жою қажет
A1.8	Браконьерлік жұмыстардан пайда онша көп емес, оның жоғарғы дәежедегі тәуекелге барудың қажеті жоқ
A1.9	Ынталандыру браконьерлікпен айналыспауды қажет етеді, онымен айналысқаннан гөрі

теориясы тұрақты дамидын болады, тестироваться және жақсара түседі, және ақбөкенді сақтау Альянсында бұл әдісті

қолданудың үлкен келешегі бар.

Отчеттың толық нұсқасы мынада: <http://www.iccs.org.uk>

Жаңа жариялымдар

Й. Юргенсен, Д. Г. Дракер, А. Дж. Стюарт, М. Шнайдер, Б. Бувейбаттар, Х. Бохеренс (Jürgensen, J., D.G. Drucker, A.J. Stuart, M. Schneider, B. Buuveibaatar, H. Bocherens). 2017. Соңғы төрттік дәуірде стабильды изотопты көміртегі мен азоттың қарым-қатынасын зерттеудің көмегімен ақбөкеннің қоректенуіндегі және қоршаған ортасындағы өзгерістерді зерттеу. Quaternary Science Reviews. 160: 150-161.

Ақбөкен (*Saiga tatarica*) - плейстоцөндік кезеңнің бірден-бір типтілік өкілі, солтүстік жартышарда үлкен көлемдегі жерді алып жатқан әрі сондай суық әрі құрғақшылық тундра – далалық өңірде тіршілік ететін. Қазіргі моментте бұл түр Орта Азияның далалық және шөлді экосистема кеңістігінде азғана территорияда кездеседі, жойлып кету қаупінде тұр. Қазіргі ақбөкендердің азық рационы мен мекендейтін ортасы олардың тектерінің азықтануы мен мекендейтін ортасынан қандай айырмашылығы бар екендігін зерттеу үшін, ғалымдар көміртегі мен

азоттың изотоптар құрамын салыстырды, коллагенде ақбөкендердің қазба – қалдық сүйектері мен жүндерінен 76 образцылар және 52 образцылар (сүйектері мен жүндері) жақында өлген ақбөкендерден алынды. Зерттеу нәтижелері жорамалауға негіздер берді, қазіргі ақбөкендер көптеген мекендейтін типтерден тек қана біреуін ғана пайдаланған, олардың көп типтерін бұл жануарлар өткен дәуірде пайдаланған. Сондықтанда, қазіргі өмір сүріп отырған ақбөкен сапар шегуші болған жоқ, тек өмір сүрудің субоптимальды жағдайларымен қанағаттанды. Соңғы плейстоцөнде

ақбөкен жеке нишаны пайдаланды, басқа тұяқты аңдар сияқты, тундра-дала аймағын мекендейтін. Бірақ бұл түр көбіне лишайниктерден тұратын азықтармен қоректенуге бейімделуі мүмкін, солтүстік бұғысы сияқты, бұл осы екі түрлердің изотоптары сәйкес келген Оңтүстік-Батыс Франция мен Аляскада соңғы мұз дәуірінің пик уақытында. Бейімделуге қаблеттілігімен түрдің географиялық таралуын түсіндіруге болады, жаңа жерді іздеу теориясымен байланыспайтын жағдайлардың өзгеруіне байланысты. Сондықтан, ақбөкен жайғасқан қазіргі ниша, едәуір кіші бұл жануар иеленуге тиіс жерге қарағанда, оның бейімделуге потенциалды қабілеті бар екендігін ескеріп, бұл факторды жойылып кету қаупі бар түрді қорғау мәселесін жүзеге асыру кезінде көңіл аудару керек.

О. В. Сибириякова, И. А. Володин, Роланд Фрей, Штеффен Цутер, Т. Б. Кисебаев, А. Р. Салемгареев, Е. В. Володина, 2017. Особтардың дауысты сигналдармен алмасуы аналықтар мен жаңа туған лақтардың арасында ақбөкендерде: төлдеу кезінде үлкен топтарда (стадаларда) қатынастарда болу әдісі? The Science of Nature. 104: 11.

Ақбөкендер (*Saiga tatarica*) ұрпақтарын туу үшін үлкен стадаға жиналады, сонда туған ақбөкендер өздері туғаннан кейінде қалады. Үлкен топтасу құра отырып, оларға жыртқыштарға қарсы тұру оңайырақ, бірақ мұндай жағдайда аналықтар мен дүниеге жаңа келген лақтар арасында қатынастар едәуір қиындайды. Ақбөкендер дауыстарын жазу кезінде автоматты түрде жазатын системаның көмегімен орындалған, антилопалар төлдейтін жерлерде олар орналастырылған Солтүстік Қазақстанда тығылған лақтармен қатар, біруақытта 30 000 аналықтардың туу кезінде, біз жеке бірізділікпен мұрын және ауыздық дыбыстарды жаздық, сол арқылы олар лақтар мен олардың аналықтары бір-бірімен хабарласты. Біз салыстырмалы акустикалық структураға 168 мұрын арқылы шақыру 116 аналықтардың сигналдарына, 192 ауыз сигналдарына 21 аналықтың, 78 мұрын сигналдарына 16

лақтарының және 197 ауыз сигналдарына 22 лақтарының талдау жасадық. Алты акустикалық өзгергіштерге негізделген дискрилинациялау функциясы дәлмәдәл ұқсастыруға (идентифицировать) 99,4% ауыз сигналдарын 18 аналықтың, 89,3% мұрын сигналдарын 18 аналықтың және 94,4% ауыз сигналдарын 18 лақтардың мүмкіндік берді. Дыбыстарды идентифицировать ететін негізгі өзгергіштер, жануарлар шығаратын, негізгі жиілік және екінші әрі үшінші форманттар (дыбыстық резонаторлар) болып табылады. Аналықтар мен олардың лақтарының жоғары дәрежедегі идентификациясы мынаны жорамалдауға мүмкіндік береді: ақбөкендердің тығыз топтасқан стадаларында аналықтар мен олардың лақтары арасында дыбыс сағналдарымен алмасу және олардың бірін-бірі тану тәсілі жануарлардың өмір сүру стратегиясының маңызды компоненті болып табылады.

Ақбөкенді сақтау – олардың өмірлік ісі

Бүгін біз табиғат қорғалудың Бүкіл дүниежүзілік фондысының моңғол программасының директоры Буяной Чимедоржбен сөйлесеміз. 10 жылдан аса Чимедорж Моңғолияда әртүрлі табиғат қорғау проектiлердi басқарады, бiрақ ақбөкен оның өмірінде және профессиональдық карьерінде ерекше орын алады.

Редактор: Ақбөкендермен бірінші рет Сіз қашан қызықтыңыз?

Б.Ч: Мен Батыс Моңғолияда Увс провинциясында туып өстім, мұнда игерілмеген жерлер көп және биоәртүрмлігі өте бай. Міне сонда менде табиғатқа деген қызығушылық, оны сүю пайда болды. Бірте-бірте менің қызығушылығым арта түсті, мен Моңғолияның ұлттық университетінде моңғол ақбөкенінің және басқа да менің елімде жойылып кету қаупі бар жануарлардың биологиясын зерттеуді шештім.

Редактор: Сіз қашан ақбөкенді қорғау саласында жұмысты бастадыңыз?

Б.Ч: 2005 ж. WWF - моңғол бөлімшесі ақбөкенді сақтау жөніндегі проектiнiң нәтижесін маған спонсорлық ұйымның өкіліне тапсыруды сұрады. 2006 ж. мені тағы шақырды, бұл жолы Батыс Моңғолиядағы Больших Озер котловинасында моңғол ақбөкенінің популяциясын қалпына келтіру проектiсінiң техника-экономикалық негізін жасауды сұрады. Бұл үшін маған бұл жануар туралы, оның экологиясы мен биологиясы туралы білімімді кеңейтуге тура келді, сондай-ақ табиғатты қорғау және табиғи

ресурстары жөніндегі білімімді де. Менің жұмысымның нәтижелері негізінде WWF моңғол бөлімшесіне едәуір қаржы тартуға мүмкіндік болды MAVA фондасы жағынан – моңғол ақбөкенін қорғау программасын жүзеге асыруға жағдай туды.

Редактор: Сіздің жұмыс күніңіз әдетте қалай өтеді?

Б.Ч: Менің міндетіме консультация беру және инспекторлар командасының жұмыстарын координациялау, ақбөкендерді қорғатудың мониторингісі және табиғат қорғау жұмыстарын ұйымдастыру кіреді. Жақсы нәтижелерге жету үшін маған ғалымдардың ұйымдасқан коллективын, инспекторларды, табиғи ресурстарды басқаратын мамандарды қалыптастыруым керек. Биологиялық бөлімнен басқа, мен, сонымен бірге, шараларды жоспарлау, қаржыны басқару және проектiлердiң отчеттарын жазуға жауап беремін, мұның бәрі маған маңызды жұмыстар.

Редактор: Өз жұмысыңызда Сіз қандай фундаментальдық проблемалармен кездесіп қаласыз?

Б.Ч: Моңғол ақбөкені – әдетте әлсіз тұртармағы. 2014 ж. популяция саны 15 000 болды, тіпті ғасырдың басында жануарлар саны 750-ге дейін кеміді, 2001-2002 жылдары қыс айларының сондай суық болуынан, ақбөкенге негізгі қауіптер-браконьерліктер және жасырын мүйіздерімен сауда жасау, территориялар үшін үй малдарымен конкуренция, ауа райының өзгеруі және транспорттық инфраструктураның әсер етуі. Тағы бір қайғылы факт бар. Моңғол ақбөкені қауіпті жағдайда эпизоотияның peste-des-petits-ruminants (PPR) шығуы – қауіпті вирустық ауру.

Редактор: Ақбөкенді сақтау проблемасын қалай шешуге болады?

Спутниктік білезіктермен ақбөкендерді таңбалау. © Б. Батсакхан

Б.Ч: Ауа райының өзгеруінің күшті әсер ету жағдайында, ақбөкендерге, сондай-ақ жергілікті малшылар өміріне, алдымен, бақылауға жайылымдарды пайдалануды алу қажет және үй малдары санын қысқарту қажет. Үй малдарының санын қысқарту үшін зерттеу/дамыту керек, мал өнімдері рынокін тудыру керек (мысалы, ет және терілер өнімдері). Сондықтанда, рыноктық тәсілдерді қабылдау үшін қосымша қаржыларды алуды оңайлату қажет; жайылымдарды басқару әдістерін жетілдіру керек-қоршаған ортаға зиянын тигізбеу және малшылардың мүдделеріне де әсерін тигізбеу жағын жан-жақты қарастырған жөн. Сондай-ақ кейбір территорияларда қазірдің өзінде-ақ жайылымдарды басқару әдісі қолданылуда, қоршаған ортаға ешбір зиянын тигізбей; Дарви және Дургун (Шаргин-Гоби, Дургун даласы) тұрғындары төрт құдықтарды қалпына келтірді, олар адамдар, үй малдары мен жабайы жандарлар үшін су көздері болып табылады. Бұл ашық су көздері үшін күресуді төмендетті, әсіресе, ақбөкеннің негізгі мекендейтін жерлерінде, бірақ мұндай жеке локалды инициативалар ақбөкен мекендейтін барлық ареалында проблеманы шешу үшін жеткіліксіз.

Біз ақбөкенді қорғау (SRN) инспекторлар-волонтерлер сетінің және мобильды анти-браконьерлік группалардың (МАРУ) жұмыстарын қолдауды жалғастыруымыз қажет, сонымен бірге құқықтық қорғау органдарымен байланыста жұмыстар атқару керек. Браконьерлермен

күресу және мүйіздермен сауда жасау бұрынғысынша шешілмей отыр; бұл анықталған браконьерлердің санымен белгілі, әсіресе, соңғы бірнеше жылдарда. Білімдік және қоғамдық-ағарту программасын дайындау қажет, оның негізгі міндеті-малшыларға жайылымдарды тиімді пайдаланудың өте маңызды екенің ұғындыру. Ерекше көңілді, сонымен бірге, браконьерлермен күресуге және ақбөкен өнімдерімен жасырын сауда жасауға бөлу қажет.

Түрдің өмір сүруін қамтамасыз ету үшін территорияда бірғана популяцияның тіршілік етуі маңызды сияқты, ол жануарды сақтауға көмектеледі, егерде кейбір катастрофаның бірі (қатал қыс немесе инфекция) бір популяцияны түгелдей жойып жіберсе. Сондықтанда, біз метапопуляциондық структураны құру үшін бұрынғы қоныстанған мекендерде ақбөкендер популяциясын қалпына келтіруіміз керек, бұл моңғол ақбөкенінің тіршілік етуін қамтамасыз етеді.

Редактор: Сіздің жұмысыңызда бәрінен бұрын ұнайтыны не?

Б.Ч: Табиғат қорғау жұмыстарына жергілікті қауымдастықтан ынталы адамдарды тарту өте маңызды, әсіресе, малшыларды. Біріккен жоспарлау және шешім қабылдау да маңызды және адамда қанағаттану тударады, табиғат қорғау жұмыстарының соңғы жағымды нәтижелеріне қарағанда.

Редактор: Жойылып кету қаупінде тұрған түрлерді зерттеу және сақтау

Ақбөкенге санақ жүргізу әдісімен инспекторларды оқыту. © Б. Бувейбатар

сферасында Сіздің жұмыс атқарған уақыттарда не өзгерді? Бүгінде бұл сферада қандай тенденциялар байқалады?

Б.Ч: 1998 ж. бастап, МАВА фондының және басқа да ұйымдардың қаржылай қолдауымен WWF моңғол бөлімшесі ақбөкенді сақтау жөніндегі бірнеше проекттерді бітірді; солардың нәтижесінде соңғы екі онжылдықта ақбөкендер популяциясы өсе бастады, соңғы ұзақ жылдарда бірінші рет. Оқиға едәуір үміт күттіретіндей, бірақ бұл кезеңде ұйымдастырылған фундамент едәуір солқылдақ, және көптеген сыртқы қауіптер бар; мысалы, ауыл шаруашылығын дұрыс жүргізбеу, ақбөкен мүйіздеріне сұраныс жоғары, аурулардың лап етуі, табиғи апаттар және білімнің аздығы; міне осылар қол жеткізген барлық табыстарды жеңіл-ақ жоққа шығаруы мүмкін.

Редактор: Сіз не ойлайсыз қазіргі моментте шыққан чумадан өлген моңғол ақбөкені туралы. Бұл жануарды

өлімнен алып қалу үшін қандай шаралар қолдану қажет?

Б.Ч: Ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың чумасының эпидемиологиясын ескере отырып және оның ауада таралуын ескеріп, мынаны жорамал дауға болады: ақбөкеннің бірнеше жүз бас особтарынан тұратын стадасы вируспен зақымданған ең кем дегенде 3 айдың ішінде, бірінші зақымданған күнінен бастап, біздің оқиғада көктемнің аяғынан ерте емес. Сондықтан да, негізгі ескерту шаралары күшейтілген құқықтық қорғау жұмыстары және ауру лап ету уақытында бақылау, өйткені бұл кезде браконьерлер - мүйізді жинаушылар - жаппай қырылу кезінде белсенді қимылдай бастайды, оқиғаны пайдаланып, түйіздерді жинайды және ақбөкеннің мүшелерінің бағалы өнімдерін жинайды. Өлген жануарлардың өнімдерін жинау және транспортировка, чумадан өлген, аурудың таралуын тездетеді және оның жаңа территорияларға енуіне жағдайлар жасайды. Сонымен бірге, үй малдарына вакцинация өткізу керек және қазіргі оқиғаға тұрақты мониторинг қажет.

Құттықтаулар

Біз барлығына терең құрметтеуді сұраймыз, кім ақшалай көмек берді және ақбөкенді сақтау Альянсының жұмыстарын қолдауға көп уақыттарын бөлді. Біз WCN қызметкерлерін және волонтерлерін құттықтаймыз олардың тұрақты көмектері үшін, сондай-ақ АҚШ пен басқа елдердің тұрғындарын олардың ақбөкенді сақтау фондысын бөлгендері үшін. Біз, сонымен бірге, WCN мен WWF-Моңғолияны құттықтаймыз, осы номерді шығаруды қолдағандары үшін.

«Степной» қорықшасында аналықтар лақтарымен суатта. © Е. Полонскийдікі

SAIGA CONSERVATION ALLIANCE

Saiga Conservation Alliance
www.saiga-conservation.com

Saiga Resource Centre:
www.saigaresourcecentre.com

Email: mail@saiga-conservation.com

©Saiga Conservation Alliance 2017 /
Registered charity England and Wales

© Andrey Gilyov
& Karina Kareina